

JAARVERSLAG 2019

Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience

Inhoud

Voorwoord	3
Herkennen en verzamelen	4
Behouden en borgen.....	12
Onderzoeken	18
Presenteren	24
Toeleden	30
Participatie en samenwerking	43
Infrastructuur	49
Bijlage 1: bijzondere aanwinsten moderne drukken.....	54
Bijlage 2: personeel	73

Voorwoord

Geachte lezer,

2019 was het eerste jaar van een nieuwe beleidsperiode voor de Erfgoedbibliotheek. Het was ook het eerste jaar waarin we konden rekenen op bijkomende werkingsmiddelen van de Vlaamse overheid. Deze middelen werden (en worden in de komende jaren) ingezet om onze werking te continueren, te verscherpen, en om enkele ontbrekende schakels in ons organigram in te vullen.

Met drie nieuwe medewerkers haalden we voldoende munitie in huis om ons ambitieuze beleidsplan 2019-2023 te realiseren. Er kwam een conservator moderne drukken om het potentieel in dit segment van de collectie ten volle te benutten en om onze wetenschappelijke werking te coördineren. Nadat in de voorbije jaren werd geïnvesteerd in hardware, was de komst van een digitaal expert het laatste puzzelstukje om de werking van ons digitaal atelier volledig te stroomlijnen. De cijfers liegen niet: onze gedigitaliseerde output verdubbelde ten opzichte van een jaar voordien. Voor onze nieuwe educatieve medewerker tot slot, was 2019 het jaar om het educatieve aanbod van de Erfgoedbibliotheek kritisch onder te loop te nemen en het weloverwogen uit te bouwen.

2019 was ook een jaar waarin de Erfgoedbibliotheek zeer aanwezig was in het Vlaamse cultuurlandschap. De tentoonstelling *Porno, pulp & literatuur* werd uitvoerig besproken en getipt door nagenoeg alle grote mediakanalen. Met gemiddeld meer dan 100 bezoekers per (halve) dag was dit de meest bezochte expo ooit in de geschiedenis van de bibliotheek. Ook met ons vast aanbod aan lezingen en rondleidingen vond het publiek vlot de weg naar het Conscienceplein.

U leest er alles over in dit verslag, dat de structuur volgt van het beleidsplan en de beheersovereenkomst die met de Vlaamse overheid werd afgesloten. Voor iedere strategische en operationele doelstelling rapporteren we over de indicatoren en over de andere acties om ze concreet te realiseren. Hierbij maakten we een opdeling tussen de 'reguliere werking' en 'projecten'. De reguliere werking bundelt alle acties die de kern vormen van wat een erfgoedbibliotheek is. Deze acties komen jaarlijks terug en beschrijven als het ware de weg die ieder boek in onze bibliotheek aflegt: van collectievorming, via behoud en beheer en bibliografische ontsluiting, naar digitalisering en publiekswerking. Projecten zijn per definitie tijdelijk van aard en verdiepen de reguliere werking.

In de komende jaren zal één project de werking in de Erfgoedbibliotheek domineren. Dankzij de samenwerking met Google Books zullen naar schatting meer dan 85.000 werken uit onze collectie een tweede digitale leven krijgen op het grootste online boekenplatform ter wereld. Een unieke kans om ons zowel nationaal als internationaal te profileren. Tegelijk is dit project een enorme uitdaging, waarvoor in 2019 al heel wat voorbereidend werk werd verzet.

We gaan dus voor een toekomst die maximaal digitaal is. Maar we blijven u graag persoonlijk verwelkomen in de Erfgoedbibliotheek zelf: om u te begeleiden in uw zoektocht naar informatie, om kennis en expertise uit wisselen of gewoon om te genieten van een van onze talrijke publieksactiviteiten en het unieke erfgoed dat wij beheren.

An Renard
Directeur Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience

Herkennen en verzamelen

SD1 – De collectie is systematisch aangevuld op basis van het collectiebeleidsplan. De deelcollecties Vlaamse letterkunde, Vlaamse beweging en zestiende-eeuwse drukken zijn gescreend, gewaardeerd en versterkt.

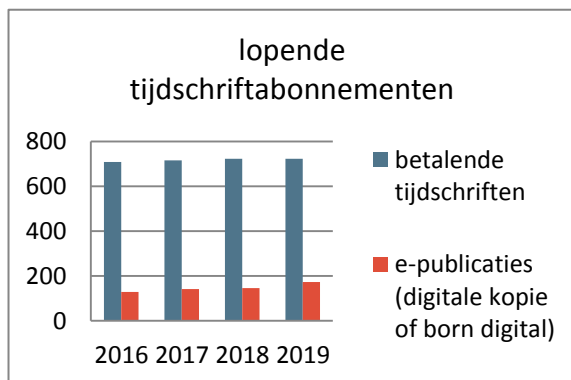
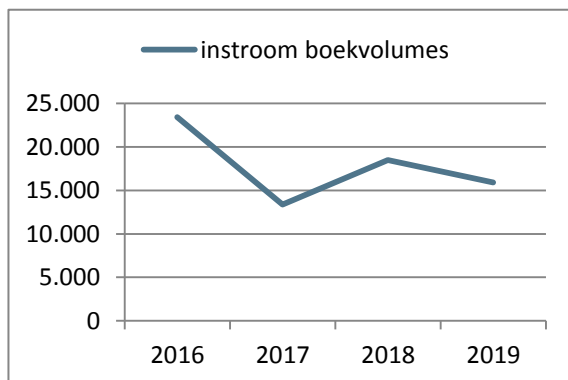
OD1.1.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience voert het collectiebeleidsplan uit en heeft bijzondere aandacht voor nieuwe digitale publicatievormen en culturele diversiteit.

INDICATOR: jaarlijkse evaluatie en update van het collectiebeleidsplan

- Het collectiebeleidsplan kreeg in het voorjaar van 2019 een eerste **update**, met daarin actualiseringen van bestaande deponeringsafspraken met uitgevers en van het overzicht met collectiebeschrijvingen.

Reguliere werking

- Na een intensief werkproces lanceerde de Erfgoedbibliotheek in 2018 een collectiebeleidsplan. Dit plan is een leidraad voor ons collectie- en aanwinstenbeleid. De uitvoering van dit beleid resulteerde in 2019 in een **totale instroom** van 15.899 boekvolumes. 12.610 volumes werden geschonken, 3.289 volumes werden aangekocht. Het aantal abonnementen op gedrukte seriële publicaties bleef in 2019 nagenoeg ongewijzigd ten opzichte van de voorbijaande jaren, terwijl ons aanbod aan seriële e-publicaties in stijgende lijn zit (van 128 abonnementen in 2016 naar 173 in 2019).

Projecten

- Als bewaarbibliotheek voor de Vlaamse letterkunde willen we een rol spelen in het **bewaren van online publicaties** in dit domein (websites, blogs, sociale media ...). Deze literaire productie online maakt onherroepelijk deel uit van de Vlaamse letterkunde, maar is een onbekend veld dat nog in kaart moet worden gebracht. We willen dan ook onderzoeken hoe we hier technisch, strategisch en inhoudelijk op kunnen inspelen. Samen met het Letterenhuis werd in november 2019 al een eerste plan van aanpak bepaald voor het in kaart brengen en bewaren van de literaire productie online. In een eerste stap wordt de kennis van de Nederlandse literatuur van de twee instellingen samengelegd en in kaart gebracht welke online productie we willen bewaren. Ook met het Felixarchief werd overlegd over archiveerstrategieën en betrouwbare methodieken om social mediakanalen te bewaren.
- Wat eens in de collectie van de Erfgoedbibliotheek wordt opgenomen, blijft er in principe voor altijd bewaard. Bij elke mogelijke **herbestemming** wordt dan ook zeer omzichtig te werk gegaan. In 2019 gebeurde dit voor:
 - Een lijst met dubbele exemplaren van oude drukken in ons bezit werd in het netwerk van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek verspreid. Acht boeken (van de 22) werden herbestemd naar drie andere bibliotheken.
 - Een tekening van Karel Roelants (1921-1999) werd overgedragen aan het Letterenhuis, dat ook archiefmateriaal van deze kunstenaar bewaart.
 - Mits akkoord van de schenker worden niet in de collectie opgenomen exemplaren maximaal herbestemd. In de loop van 2019 kon er worden doorgespeeld naar ADVN, Archief- en Onderzoekscentrum voor Vrouwengeschiedenis (Brussel), Bibliotheca Wasiana (Sint-Niklaas), Gemeente-archief Beveren, Kazerne Dossin (Mechelen), KMSKA (Antwerpen), het Letterenhuis, Middelheimmuseum (Antwerpen), en Oxfam-bookshop (Antwerpen).

OD1.2.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience screent en waardeert systematisch de (deel)collecties Vlaamse letterkunde en zestiende-eeuwse drukken. De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience deelt de expertise die ze daarrond opdoet met andere erfgoedinstellingen.

INDICATOR: participatie in de ontwikkeling van een waarderingsinstrument en de toepassing ervan op onze collectie

- De Erfgoedbibliotheek is partner in het project **Wijzer Waarderen** van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. In oktober 2018 startte de tweede fase van het project, om tot een model en een instrumentarium te komen dat erfgoedbibliotheken ondersteunt bij het waarderen van de eigen en gelijkaardige deelcollecties. De resultaten werden gebundeld in een online toolbox. Om deze toolbox in de praktijk te testen, worden wiskundige oude drukken ten tijde van Simon Stevin (1570-1620) aanwezig in Vlaamse erfgoedbibliotheken door het projectteam gewaardeerd (in het projectteam zetelen experts van de Universiteitsbibliotheek Gent, de Openbare Bibliotheek Brugge, de Bibliotheek Hasselt Limburg, MPM, UB Leuven en de Erfgoedbibliotheek). De aanleiding voor dit traject is het 400-jarig jubileum van Simon Stevin in 2020 en de bijbehorende tentoonstelling in

Brugge. In 2019 (vergadering van 19 november in Gent) zijn het kernteam samengesteld, de doelstellingen vastgesteld, de waarderingsmethode gekozen en een stappenplan opgezet voor het uitvoeren van het testproject.

Reguliere werking

- In 2019 werkte een van onze leeszaalmedewerkers aan de **screening en waardering van werken uit de Vlaamse literaire canon**. In eerste instantie werden alle bestaande edities en drukken, die terug te vinden zijn in bibliografieën en in de bibliotheekcatalogi van onder andere de Koninklijke Bibliotheek van Nederland, opgelijst. Vervolgens werd deze lijst vergeleken met ons eigen bezit. Eventuele hiaten werden gericht opgevuld via een zoektocht in het aanbod van antiquariaten en boekhandels. Deze screening gaat door in 2020.

Projecten

- Sinds 2018 is de Erfgoedbibliotheek partner in het onderzoek van Faro en Stripgids: ***Wat met het striperfgoed?*** – waarin het ‘striplandschap’ in Vlaanderen en Brussel in kaart wordt gebracht: stakeholders, netwerken, noden en behoeften. Op 25 februari woonden we hun rondetafelbijeenkomst bij over de mogelijk- en wenselijkheid van een toekomstige Vlaamse ‘Dag van de Strip’. Op 16 maart werd in onze bibliotheek de tweede, dit keer internationale, studiedag gehouden, met sprekers uit Frankrijk, Engeland, Italië en België (80 deelnemers). In maart ook verscheen *De Schitterende Schat*. Over het wat, waarom en hoe van het striperfgoed, een brochure met praktische tips over de omgang met striperfgoed voor stripmakers, verzamelaars, archiefvormers en andere stakeholders. Het eindrapport van dit onderzoek is sinds december 2019 beschikbaar. Als een van de mogelijke pistes voor een toekomstig striperfgoedbeleid wordt daarin het opzetten van een netwerk genoemd dat de erfgoedtaken gezamenlijk behartigt (in plaats van dat één instituut alle taken op zich neemt); de Erfgoedbibliotheek zou zo haar rol nog nadrukkelijker kunnen opnemen in afspraak met de andere spelers door zich te blijven richten op het verzamelen, bewaren en ontsluiten van gedrukte strips.
- Eind 2015 startte in samenwerking met FARO een initiatief om Vlaamse en federale overheidspublicaties in het bezit van archieven en erfgoedbibliotheken gedetailleerd in kaart te brengen. Dit werd gebundeld in een nieuwe databank met de naam **GovPub**. Alle overheidspublicaties in ons bezit werden in de afgelopen jaren in de databank ingevoerd. We zijn dan ook vragende partij om in de komende jaren werk te maken van collectieafspraken met de andere partners. Op 9 juli 2019 organiseerden de vaste partners een werkvergadering waarin werd vastgelegd om:
 - nieuwe titels aan GovPub toe te voegen: seriële overheidspublicaties in deelgebieden zoals financiën, statistiek, landbouw ...
 - een kader te creëren voor besturen, lokale archiefdiensten en erfgoedorganisaties om afspraken rond bewaring en afstoting te kunnen maken.

OD1.3.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience zoekt gericht naar schenkingen en aankopen op veilingen en in antiquariaten. De collecties Vlaamse letterkunde, Vlaamse Beweging en zestiende-eeuwse drukken genieten haar speciale aandacht.

INDICATOR: aantal relevante schenkingen en attenderingen voor aankoop

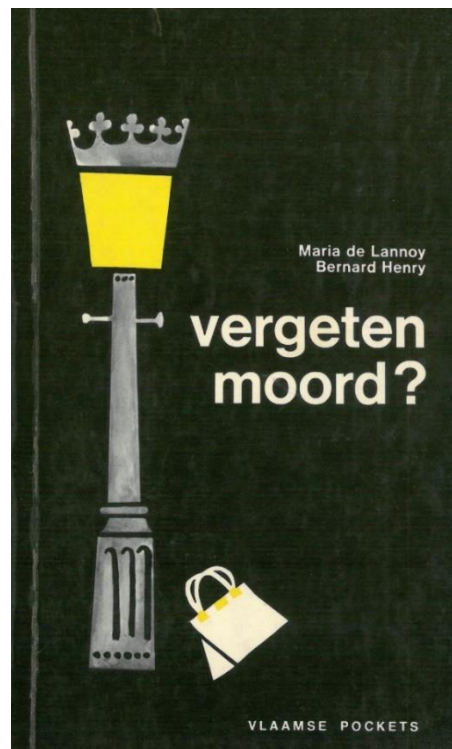
- **Schenkingen** van volgende personen of organisaties werden opgenomen:

Antiquariaat Demian (Antwerpen), Antiquariaat Fokas Holthuis (Den Haag, Ndl.), Gustaaf Asaert (Antwerpen), Ballon Media (Antwerpen), Godelieve Baplu-Simons (Schoten), Vered Ben-Kiki (Antwerpen), Boekhandel Limerick (Gent), Eveline Bollaerts en L. Van Loock (Schaarbeek), Wido Bourel (Bouwel), Wim Bouw (Ekeren), Leen Brasseur (Antwerpen), Brill (Leiden), Philippe Callens (Antwerpen), Paule Caselli (Antwerpen), Ludo Claessens (Antwerpen), Karsten Conaert, Jos d'Haens (Ranst-Emblem), Roel Daenen (Ekeren), Davidsfonds, afdeling Wondelgem, Roger De Bruycker (Antwerpen), De Groene Waterman (Antwerpen), Patricia De Laet (Deurne), Rik De Lombaerde (Antwerpen), Jean-François de Montigny (Tervuren), José De Poortere (Nazareth), Linde De Potter (Ledeberg), Marcus De Schepper (Mechelen), Ester de Schutter (Schilde), Frank De Schutter (Borgerhout), De Zilverdistel (Ijzendijke, Ndl.), Jan Deloof (Zwevegem), Pierre Delsaerd (Mortsel), Ivan Derycke (Borgerhout), Deutschsprachige Evangelische Gemeinde in der Provinz Antwerpen (Antwerpen), Bert Dicou (Borgerhout), Baruch Englander (Antwerpen), Dienst Erfgoed provincie Oost-Vlaanderen (Gent), Duvel Moortgat (Puurs), Willem Elias, Erasmus Boekhandel (Amsterdam, Ndl.), Erfgoedcel Leuven, ETWIE (Gent), Felix Timmermans-Kring (Lier), Flandra Esperanto-Ligo (Vlaamse Esperantobond, Antwerpen), Wendy Frère (ULB), Gemeentearchief Goes (Ndl), Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis vzw, Geschiedkundige Kring van Herentals, Frans Geudens (Zwijndrecht), Ewoud Goethals, Bernard Goorden (Brussel), Wilfred Gores (Antwerpen), Guido Gezellekring (Loppem), Uwe Hauth (Traben-Trarbach, Dtsl.), Heemkring Als Ice Can (Arendonk), Heemkring Den Dissel (Sinaai), Heemkring De Souvereinen (Lokeren), Heemkring Houtem, Heemkring Menen, Heemkundige Kring Zwijndrecht-Burcht, Rik Hemmerijckx (Gent), Het Predikheren (Mechelen), Hikkies (Kessel-Lo), Hinderickx & Winderickx (Utrecht, Ndl.), Hans Hoosemans (Borgerhout), Lieve Huysmans (Mechelen-Leest), Instituut voor Kunst en Kritiek (Den Haag, Ndl.), Jakob Smitsmuseum (Mol), Lutgard Janssens (Ekeren), Paul Janssen (Borsbeek), Harry Joelson-Strohbach (Winterthur, Zwitserland), Jung-Stilling Gesellschaft (Siegen, Dtsl.), Dieu Kampen (Sint-Job), Katholieke Hogeschool Leuven, Magda Kegels (Beveren), Welter Kenens (Edegem), Kon. Academie voor Overzeese Wetenschappen (Brussel), Kon. Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunst (Brussel), Kon. Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen (Ndl.), Neel Korteweg, KU Leuven, Institute of Philosophy, Kusterfgoed (Oostende), Arnaud Latour (Maaseik), Guy Leclercq (Wichelen), Annemie D.G. Leemans (Wuustwezel), Lisette Leemans, Renée Libot (Antwerpen), Mieke Lietaer (Zwijndrecht), Jacqueline Maes (Beveren), Cesar Alejandro Manrique Figueroa (Mexico), Mateusz Marszałkowski, Nicolaus Copernicusuniversiteit (Torun, Polen), Martens Mulder Stichting (Enschede, Ndl.) Thomas Martin (Antwerpen), Christine Mäusser (Burcht), Mimi Mees (Nijlen), Jean-Luc Meulemeester (Brugge), Fred Michiels (Tamines), Erwin Mievis (Deurne), Minderbroedersklooster (Sint-Truiden), Jan H. Mysjkin (Parijs, Fr.), Musée National d'Histoire et d'Art (Luxembourg), Niels ErfgoedArchief (Niel), Niko Group (Sint-Niklaas), Wilfried Onzea (Mortsel), Tony Oost (Edegem), Ann Op de Beeck (Antwerpen), Openbare Bibliotheek Temse, Oxfam Wereldwinkel (Wondelgem), John E. Palmer (Ndl.), Jozef Peeters (Kessel-Lo), Marnix Peeters (Burg Reuland), The

Phoebus Foundation (Antwerpen), Herman Potters (Hoboken), Siegfried Raes (Kalmthout), Guy Rochette (Lokeren), Rockoxhuis (Antwerpen), Willem M. Roggeman (Brussel), Peter Rogiest (Sint-Amandsberg), Luc Rombouts, Boris Rousseuw (Kalmthout), Cyrille Rubens (Halen), Ruusbroecgenootschap (Antwerpen), Octave Scheire (Gent), Luc Schul (Zoersel), Ludo Simons (Antwerpen), Jelle Spruyt, Stadsarchief Lier, Stadsarchief Lokeren, Stripgids (Turnhout), Benoit Suykerbuyk (Antwerpen), Nick ter Wal (Artistiek Bureau, Groningen, Ndl.), Hans Theys (Appelterre), Paul Thiers (Kortrijk), Pierre Tissot van Patot ('s Gravenhage), Herwig Todts (Brasschaat), Monica Triest (Antwerpen), Guido Troubleyn (Berchem), Uitgeverij C.J. Aarts (Amsterdam, Ndl.), Universitaire Pers (Leuven), Hildegard Van Brempt (Knokke), Ernest Van Buynder (Antwerpen), Henk Van daele (Antwerpen), Willy Van den Bossche, Joke van den Brandt (Antwerpen), J. van den Nieuwenhuizen (Antwerpen), Louis Van Dijck (Brasschaat), Dirk Van Duyse (Beveren), Mila Van Goethem (Hoboken), Roberte Van Haute (Kalmthout), Liesbet Van Hilst (Haacht), Steven Van Impe (Berchem), Luc Van Liedekerke (Strijtem), Jozef A.M.A.B. Van Maele (Bellem), Aad van Maanen (Berchem), Rika Van Tichelen (Antwerpen), Ilse Van Uffelen (Merksem), Edward Van Vre (Berchem), Vereniging Konstantin Paustovski (Antwerpen), Hendrik Verschave (De 2 Zoete Lievekes Pers, Alveringem), H.D.L. Vervliet (Wilrijk), Vlaams Belang (Brussel), Vlaamse Erfgoedbibliotheek (Antwerpen), Voor Kruis en Beeld (Boechout), Water-link (Antwerpen), Amanda Wens (Ekeren), Dick Wessels (Het Gonst, Deurne), Zentrum für Ostbelgische Geschichte (Büllingen).

- Naast kleinere schenkingen van één of enkele publicaties, ontvangen we ook schenkingen of legaten van volledige deelcollecties:

- Boekenverzamelaar en kenner van het misdaadgenre **Wim van Eyle** (1936 - 29 november 2019) schonk eerder in 2019 zijn grote collectie van Nederlandstalige misdaadromans uit de 20ste eeuw aan de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience en aan de Koninklijke Bibliotheek van Nederland. Het ging om circa 4.500 uitgaven. De Vlaamse uitgaven, een duizendtal, kwamen naar onze bibliotheek.
- De gemeenschappelijke bibliotheek van **Ivo Michiels** en Christiane Faes werd via een legaat aan de Erfgoedbibliotheek geschonken. Twee van onze medewerkers reisden in juni 2019 naar de woonplaats van het echtpaar Michiels-Faes, het dorp Le Barroux in de Vaucluse in Frankrijk. In totaal werden ongeveer 4.200 boeken overgebracht.
- Met de **Luisterpuntbibliotheek** werden afgesproken om, op basis van ons collectieplan, een selectie van ongeveer 600 daisy-luisterboeken in onze collectie op te nemen. De boeken worden in .mp3 formaat opgenomen en intra muros via de digitale beeldbank DAMS ontsloten.

Misdaadroman uit de collectie Wim van Eyle.

Maria de Lannoy en Bernard Henry, *Vergeten moord? Speurdersverhaal*, Hasselt, Uitgeverij Heideland, 1964.

- De geplande samenwerking met het **ADVN | archief voor nationale bewegingen** om een gezamenlijk collectiebeleid in het domein 'Vlaamse beweging' uit te bouwen liep vertraging op wegens een directeurswissel bij ADVN. De ambitie om dubbels van boeken en tijdschriften naar de Erfgoedbibliotheek te herbestemmen blijft wel overeind. In 2020 wordt gezocht naar bijkomende mankracht om de selectie uit te voeren. In 2019 werd door de Erfgoedbibliotheek alvast een lijst gemaakt met tijdschriften die we op basis van hun aanbod aan onze collectie willen toevoegen.
 - In november 2019 overleed Vlaamse dichter, prozaschrijver en journalist **Gaston Durnez**. Samen met het Letterenhuis werden eerste contacten gelegd met zijn familie en erfgenamen om zijn archief privébibliotheek over te dragen.
 - Na zijn overlijden legateerde privéverzamelaar **Jan Dierckx** een zeventigtal publicaties (waarvan de helft voor 1600 gedrukt zijn).
 - Privéverzamelaar **Gie Wijckmans** schonk een collectie sagen, legenden, oersprookjes.
 - De bibliotheekcollectie van **Danspunt** (Gent), ongeveer 1600 publicaties, is eind 2019 herbestemd naar de Erfgoedbibliotheek.
 - Ongeveer 2.500 boeken uit de bibliotheek van **Museum Vleeshuis** werden overgebracht naar de Erfgoedbibliotheek.
- De Erfgoedbibliotheek verzamelt alle literaire werken van Vlaamse schrijvers. Om die ambitie kracht bij te zetten sloten de uitgeverijen *P*, Houtekiet en Standaard Uitgeverij (strips) in 2019 een **deponeringsovereenkomst** af met de Erfgoedbibliotheek. Ze schenken voortaan vrijwillig één exemplaar van elk nieuw boek dat ze publiceren. Deze drie uitgeverijen kennen een lange traditie in de Vlaamse literaire uitgeverswereld. Uitgeverij *P* werd in 1990 in Leuven opgericht door Leo Peeraer en geeft voornamelijk dichtbundels uit, van zowel nieuw talent als van gevestigde waarden. Uitgeverij Houtekiet werd in 1986 door Julien Weverbergh opgericht als een apart fonds van uitgeverij Hadewijch. Ze brengt literaire romans, thrillers en kwaliteitsvolle non-fictie op de markt. Standaard Uitgeverij ging, na een lang voortraject, in 1984 officieel van start. Naast imprints als Manteau en Davidsfonds is de uitgeverij bekend van de strips zoals *Suske en Wiske* en *De Rode Ridder*. Het zijn deze stripuitgaven die deel uitmaken van de overeenkomst. Het collectieplan van de Erfgoedbibliotheek geeft een volledig overzicht van alle andere partners die hun publicaties deponeren.
 - De Erfgoedbibliotheek onderhoudt goede contacten met verschillende antiquariaten. Ze kennen ons collectieprofiel en we attenderen hen op specifieke lacunes in onze collectie. In 2019 werden we **getipt door verschillende antiquariaten** over bepaalde publicaties of deelcollecties, vooraleer ze aan het grote publiek werden aangeboden:
 - Artistiek Bureau (Groningen, Ndl.)
 - De Slegte (Antwerpen)
 - Demian (Antwerpen)
 - Erik Tonen (Antwerpen)
 - Fokas Holthuis (Den Haag, Ndl.)
 - Secundus (Ter Hole, Ndl.)
 - Tanchelmus (Antwerpen)

Reguliere werking

- De Erfgoedbibliotheek gaat actief op zoek naar publicaties binnen de vooropgestelde verzameldomeinen. We waren aanwezig op **veilingen** van Ferraton (Sint-Gillis, Brussel), loten 706, 726, 792 en 820; Van de Wiele (Brugge), 15 maart 2019: loten 192, 196, 198, 202, 204 en 234; Bernaerts (Antwerpen), 21 maart 2019: lot 1318; Burgersdijk & Niermans (Leiden), 8 mei 2019; Van de Wiele (Brugge), 4 en 5 oktober 2019: loten 93, 120, 140, 154, 262, 270, 629 en 630; Van de Wiele (Brugge), 23 november 2019: loten 441, 446, 452, 453 en 463; Arenberg (Brussel), 13-14 december 2019: loten 349 en 365. Een kleine greep uit de verschillende mooie aankopen:
 - Op 15 maart kocht onze vriendenvereniging, het Dotatiefonds voor boek en letteren, twee zeer zeldzame **nieuwspublicaties van de Antwerpse krantenpionier Abraham Verhoeven** (1575-1652). Beide publicaties dateren uit 1606. Hierin brengt Verhoeven verslag uit over belangrijke episodes in de Tachtigjarige Oorlog. Deze twee publicaties zijn uiterst zeldzaam. Van één van beide is een tweede exemplaar bekend dat in het Rijksmuseum in Amsterdam bewaard wordt. Van het andere stuk is geen ander exemplaar bekend. De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience bewaart reeds een belangrijke collectie latere krantjes van Abraham Verhoeven, die ook wereldwijd de aandacht trekt van onderzoekers. Deze volledige collectie werd in 2017-2018 gedigitaliseerd. De twee nieuwe stukken werden meteen gedigitaliseerd, zodat ze voor geïnteresseerden uit binnen- en buitenland beschikbaar zijn.
 - Op 8 mei kocht diezelfde vriendenvereniging een **uiterst zeldzame ridderroman** voor de Erfgoedbibliotheek bij het veilinghuis Burgersdijk & Niermans in Leiden. De volledige titel van het werk luidt: *Hier beghint den droeflijcken strijt opten Berch vanden Roncevale in Spaengien gheschiet daer Roelant ende Olivier metten fleur van kerstenrijck verslaghen waren*. Het werd in 1576 in Antwerpen gedrukt door Jan van Ghelen. Die drukker was gespecialiseerd in dit soort hoofse ridderverhalen. Het gaat om een heruitgave: rond 1520 was de tekst al een keer op de drukpers gelegd door de Antwerpse drukker Willem Vorsterman. Van die editie is slechts één exemplaar bekend, dat in München bewaard wordt. In het najaar van 2020 gaan we dieper in op dit thema van de ridderverhalen met een expo in de Nottebohmzaal.

Titelpagina van de ridderroman *Roncevale*.

- Eveneens bij het veilinghuis Van de Wiele kocht de Erfgoedbibliotheek begin oktober **twee bibliofiele drukken met werk van Stijn Streuvels** aan. Ze vormen een mooie aanvulling op de grote Streuvelscollectie van verzamelaar Paul Thiers die in 2018 met de steun van de Koning Boudewijnstichting werd aangekocht. De twee uitgaven zijn Franse vertalingen van twee iconische romans van Streuvels, *De vlaschaard* (1907) en *De teleurgang van den Waterhoek* (1927). Ze zijn in 1943 uitgegeven door de Kortrijkse uitgeverij Zonnewende, die in deze periode wel meer Vlaams literair werk in Franse vertaling uitgaf. Speciaal is dat beide boeken op slechts tien exemplaren werden uitgebracht. Op de veiling konden we twee maal het eerste nummer op de kop tikken.
- Conservator Linde De Potter en collectievormer Dirk Van Duyse brachten op 12 september een kennismakingsbezoek aan **Martien de Jong** (Nederlandse literatuurhistoricus, essayist, dichter, prozaschrijver en emeritus-hoogleraar van de 'Université de Namur') in functie van de toekomstige herbestemming van zijn privébibliotheek.
- In functie van de expo ***Porno, pulp & literatuur*** die eind 2019 in de Erfgoedbibliotheek opende, werden gericht nog enkele publicaties in dit genre aangekocht. Privéverzamelaar Bert Sliggers uit Nederland schonk enkele Vlaamse pornografische pulpbladen.

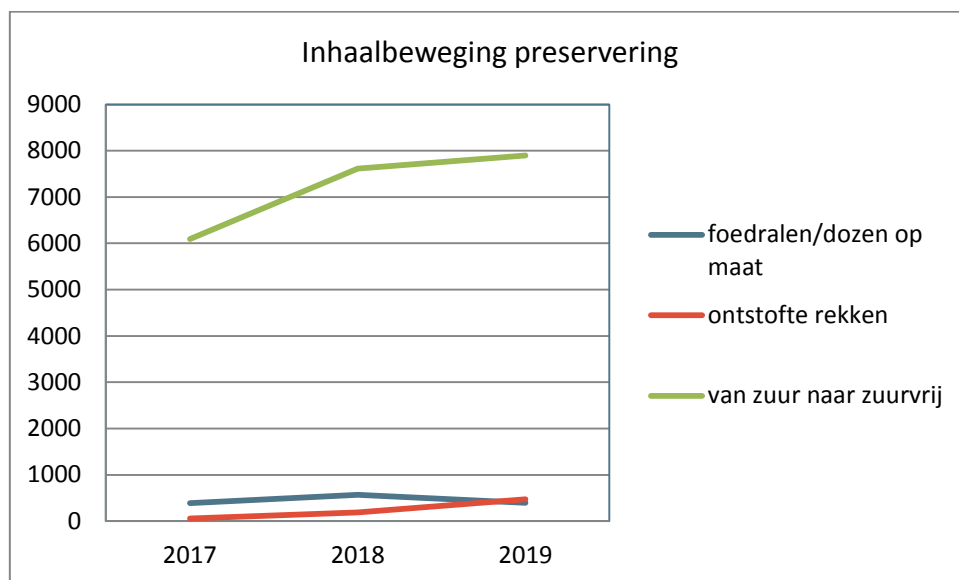
Behouden en borgen

SD2 – De conditie en bewaaromstandigheden van de collectie zijn in kaart gebracht en verbeterd.

OD2.1.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience bewaart en presenteert de fysieke collectie in optimale omstandigheden. Speciale aandacht gaat naar de preservering van haar kostbare werken en luxe-edities.

INDICATOR: inhaalbeweging zuurvrij verpakken (op maat) en ontstoffen (nulmeting 2019)

- Met een collectie van 1,5 miljoen volumes en ongeveer 35 lopende kilometer aan plankruimte, zet het **preserveringsbeleid** van de Erfgoedbibliotheek prioritair in op drie acties: het vervangen van zure mappen en wikkels door zuurvrij verpakkingsmateriaal, het op maat maken van zuurvrije dozen en foedralen en het ontstoffen van boeken en rekken. In 2019 werden circa 471 rekken (met de bijhorende publicaties) stofvrij gemaakt, 399 zuurvrije dozen op maat gemaakt en van 7.895 publicaties werd het intussen verzuurde verpakkingsmateriaal vervangen door een zuurvrij equivalent.

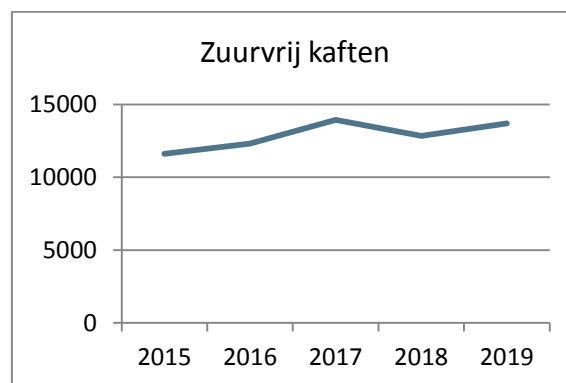

Reguliere werking

- Om het beleid en de acties rond behoud en beheer gericht uit te bouwen, maakte de verantwoordelijke voor collectiebeheer werk van een **langetermijnplanning**. In een eerste fase werd een actuele stand van zaken inzake conservering en preservering opgemaakt. De collectie werd aan

de hand van verschillende criteria ingedeeld en gewaardeerd volgens categorieën die ook bij schaderegistratie worden gebruikt: goed, redelijk, matig, slecht. Vervolgens werden alle lopende acties (ontstoffen, verhuisbewegingen, inhaalbewegingen zuurvrij verpakken ...) in kaart gebracht en *gematcht* met de bewaaromstandigheden in de verschillende magazijnen. Vanuit die analyse werden pijnpunten in kaart gebracht en noodzakelijke acties op de lange termijn ingepland.

- Op basis van deze analyse en de opgemaakte langetermijnplanning werd gestart met een alomvattende **revisie in tijdschriftenmagazijn C4**. De bewaaromstandigheden zijn, onder andere door een stoffige omgeving, in dit magazijn het slechtste. In dit revisietraject worden alle rekken nagekeken op volledigheid en op juistheid van de bibliografische metadata, alle publicaties worden gereinigd en ontstof, zure mappen worden vervangen door zuurvrije en indien nodig werden kleine herstellingen aan de tijdschriften uitgevoerd (boeken-ehbo; zie OD2.2.).
- Alle boeken die door de afdeling catalografie aan de collectie worden toegevoegd (bv. na aankoop of schenking), krijgen een **zuurvrije wikkel of kaft**. In 2019 werden in totaal 13.689 volumes gekaft.

- In een erfgoedbibliotheek is de zorgzame omgang met de fysieke collectie een van de prioriteiten, en een gedeelde verantwoordelijkheid van alle medewerkers. Om iedereen te sensibiliseren, en te zorgen voor een doordachte attitude, organiseerde de afdeling behoud en beheer in samenwerking met een papierrestaurator van de Dienst behoud en beheer van Musea en Erfgoed Antwerpen een **interne opleiding**. Medewerkers hadden de keuze tussen 5, 9 en 10 september om de opleiding te volgen. Er werd dieper ingegaan op het bewaren en manipuleren van boeken, het raadplegen en transporteren van boeken en papier en op hoe om te gaan met specifieke formaten, materialen, schadebeelden ... Van deze gelegenheid werd ook gebruik gemaakt om interne procedures over schademeldingen en calamiteiten op te frissen. Doelstelling is om dit soort van opleidingen jaarlijks te herhalen.
- De kasten die de Erfgoedbibliotheek gebruikt om publicaties tentoon te stellen zijn geklimatiseerd. De toestellen die ervoor zorgen dat de temperatuur en relatieve luchtvochtigheid in de kasten constant blijft, werden voor **onderhoud en ijking** naar de firma Schönbauer in Oostenrijk opgestuurd.

Projecten

- Om te zorgen voor een betere berging van de kostbare werken en ook plaats te winnen werd in het **preciosamagazijn** gekozen voor **formaatplaatsing**. Om deze ingrijpende interne verhuisbeweging te finaliseren werd in 2019 gestart met het registreren van de nieuwe plaatskenmerken in de catalogus.

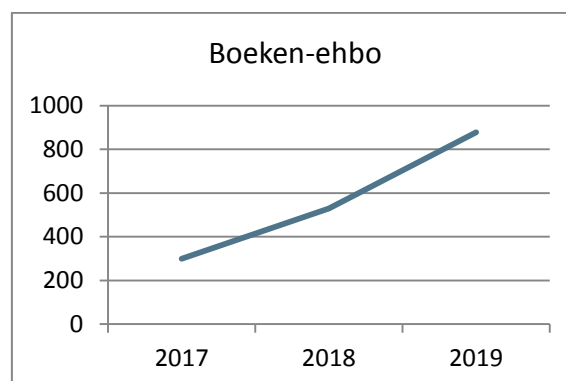
Schade aan preciosa, die door onze eigen afdeling kan worden hersteld, werd opgelijst en er werd genoteerd welke boeken zuurvrije berging op maat nodig hebben (bijvoorbeeld omdat de boekband voorzien is van metalen beslag). Doelstelling is om dit nazicht van het preciosamagazijn in 2020 af te ronden, zodat dit de voortgang van het Google Books-project (zie OD4.3.) niet verstoort.

- In januari 2015 werd een schimmeluitbraak ontdekt in magazijn C3. In bijna elk compactusrek werd actieve schimmelpluis aangetroffen, een aangetaste collectie van in totaal ca. 1.500 strekkende meter. Omwille van budgettaire beperkingen voerden eigen medewerkers de behandeling uit. Eind 2017 was de volledige collectie proper en schimmelvrij. In tussentijd werd het magazijn antibacterieel behandeld en koudebruggen werden weggewerkt. In 2019 kon de collectie, die tijdelijk in magazijn C5 werd geplaatst, opnieuw **verhuizen naar haar originele locatie op C3** en pasten onze magazijniers veranderde plaatskenmerken in de catalogus aan.
- De Erfgoedbibliotheek bewaart een zeer waardevolle **collectie microfilms** van Belgische kranten en tijdschriften. Om veiligheidsredenen werd in het externe Luchtbaldepot een koelcel opgebouwd waarin de moederfilms in perfecte klimaatomstandigheden bewaard kunnen worden. Deze koelcel draaide in 2018 proef zodat de films in 2019 verhuisden.

OD2.2.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience brengt schade aan de fysieke collectie in kaart en zorgt voor eerstelijnsconservering.

INDICATOR: aantal herstellingen boeken-ehbo

- Alomvattende restauraties van specifieke boeken zijn geen prioriteit in de Erfgoedbibliotheek. Wel trekken we sinds 2017 de kaart van boeken-ehbo, waarbij schade door eigen medewerkers en getrainde vrijwilligers wordt hersteld. Zowel de leeszaalploeg, die beschadigde werken in handen krijgt wanneer een lezer ze opvraagt, het revisietraject en het formaatplaatsingstraject in het preciosamagazijn zorgen ervoor dat beschadigde boeken worden geregistreerd. Het team van behoud en beheer kan ze vervolgens herstellen. In 2019 kregen **878 boeken** in huis een conserverende behandeling.

Projecten

- De samenwerking met **Google Books** die in 2020 zal starten (zie OD4.3.) heeft een grote impact op de dienst behoud en beheer. Boeken met schade zoals scheuren en losse ruggen zullen in huis worden hersteld (boeken-ehbo) vooraleer ze naar het scanatelier van Google mogen vertrekken. Uit de opgemaakte meerjarenplanning preservering/conservering weten we dat de magazijnen S0 en S1 veel beschadigde werken bevatten. Omdat Google in deze magazijnen aanzienlijke hoeveelheden publicaties opvraagt, zijn we in deze depots alvast gestart met het doelgericht opzoeken en herstellen van beschadigde werken.

OD2.3.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience zoekt, in samenwerking met verschillende partners, naar de meest geschikte oplossing voor de duurzame bewaring van haar digitale en gedigitaliseerde collecties.

INDICATOR: duurzame bewaring van 100% van de digitale en gedigitaliseerde collecties

- Met uitzondering van de gedigitaliseerde *Gazet van Antwerpen*, worden al onze digitale en gedigitaliseerde publicaties in de digitale beeldbank DAMS bewaard.

Projecten

- Voor de duurzame bewaring van de gedigitaliseerde *Gazet van Antwerpen* werkt de Erfgoedbibliotheek samen met Meemoo, Vlaams instituut voor het archief. Na een eerste testfase in 2019 om de bestanden te archiveren, bleek dat de bestaande workflow van Meemoo niet geschikt is om complexe objecten als gedigitaliseerde krantenartikels te archiveren. Meemoo zal verder onderzoek verrichten en in 2020 wordt de archivering van de *Gazet* een eerste piloot van een op maat gemaakte workflow.

OD2.4.: De dienst musea en erfgoed heeft tegen 2023 de centrale werking rond behoud en beheer hervormd tot een klantgerichte en op expertise gebaseerde interne dienstverlener voor collectiemanagement.

Behoud en beheer is een overkoepelende dienst die de musea en erfgoedinstellingen ondersteunt bij het uitvoeren van hun decretale functies. Concreet omvat ze een afdeling conservatie, depotbeheer, digitale collecties, art handling en veiligheid. In 2019 werd volop ingezet op een verdere professionalisering van de dienst behoud en beheer, waarbij expertiseopbouw en kennisdeling, klantvriendelijkheid en efficiëntie als rode draad doorheen het traject lopen.

Actie 1: uitbouw slim conservatienetwerk

Musea en erfgoed Antwerpen ontwikkelt een slim conservatienetwerk waarbij er evenwicht gezocht wordt tussen gestandaardiseerde behoudstaken en gespecialiseerd maatwerk. In 2019 werd er binnen dit traject gefocust op de optimalisering van het centrale team behoud en beheer:

- Clustering restauratieteam waardoor de logistieke processen vereenvoudigd worden en de teamwerking, kennisdeling en expertiseopbouw tussen restauratoren gestimuleerd worden. Daarnaast blijven restauratoren op vaste tijdstippen werken op locatie om op die wijze garant te staan voor kennisoverdracht, opleiding en begeleiding van behoudsmedewerkers en vrijwilligers.
- Binnen dit traject was er specifieke aandacht voor conservatie papier en voor conservatie hout.
- Aanstelling coördinator preventieve conservatie en restauratie als hoofd van deze cluster.
- Centralisatie restauratieateliers in het centraal museumdepot Luchtbal.

Actie 2: doorontwikkeling centraal team behoud en beheer als interne dienstverlener

Het team behoud en beheer ontwikkelt zich door als een klantgerichte en professionele interne dienstverlener. Op basis van een grondige evaluatie is het team behoud en beheer in 2019 gestart van de optimalisering van de interne processen en de introductie van een professioneel klantenrelatiemanagementsysteem.

- Introductie zendesk (CRM). De musea en erfgoedinstelling kunnen voortaan via een eenvoudig formulier hun vraag aan behoud en beheer stellen, waarna het team behoud en beheer zelf kijkt wie de taak het best kan realiseren. Zendesk centraliseert alle informatie en communicatie aangaande de geformuleerde opdrachten (inclusief historiek) en bevat uiteraard ook rapportage- en controletools. Bovendien biedt Zendesk een mobiele toepassing in de vorm van een smartphone-app, zodat medewerkers steeds op de hoogte zijn van de lopende opdrachten, ongeacht de locatie waarop zij zich op dat ogenblik bevinden.
- Introductie operationeel overleg tussen afdelingshoofden met als doel transversale opdrachten of onduidelijkheden bij opdrachtmeldingen uit Zendesk zo vroeg mogelijk te detecteren, uit te klaren en toe te wijzen aan de juiste collega's.
- Fusie tussen KunstTransportTeam en Technisch Team Tentoonstellingen tot team art handling zodat flexibiliteit en efficiëntie van de logistieke processen stijgt.

Actie 3: optimaliseren centraal depotwerking

Het team behoud en beheer is verantwoordelijk voor de centrale depots op Droogdokken, Hessenhuis, Kaai 23, Luchtbal en Katoennatie. In afwachting van een structurele oplossing voor de depotproblematieken in Antwerpen werkt het centraal team behoud en beheer aan een optimalisatie van de huidige werking.

- RE-ORG project. In samenwerking met het KIK wordt in de bestaande depots Hessenhuis en Luchtbal bijkomende ruimte gecreëerd. Het project wordt afgerond in 2020.
- Verbetering toegankelijkheid van het centraal depot op de luchtbal via een laadplatform. Definitieve oplevering voorzien in 2020.
- Opstart voorstudie voor een nieuw centraal depot in samenwerking met AG VESPA.

Actie 4: uitbouw digitale infrastructuur

Musea en erfgoed Antwerpen werkt met een centrale digitale strategie waarop de verschillende musea en erfgoedinstellingen hun werking afstellen. Eén van de streefdoelen binnen deze strategie is het drastisch verlagen van de veelheid aan zoekingen bij het raadplegen van de collecties. Hiervoor werd in 2019 gestart met de ontwikkeling van de datahub (doel: metadata uit verschillende bronnen samenbrengen) en de integratie van de IIIF-standaard in DAMS (doel: optimalisatie uitwisselbaarheid beeldmateriaal). Om dit concreet te verwezenlijken werd, dankzij de subsidielijn 'inhaalbeweging digitale collectieregistratie', een project opgestart voor de analyse, het uniformiseren en het verrijken van Adlib-metadata en het updaten van de rechtenstatus van de hieraan gekoppelde afbeeldingen. Hiervoor werd een projectmedewerker aangeworven.

- DAMS: optimalisatie en integratie van de IIIF standaard. Ontwikkeling van een publieksvriendelijke interface.
- Datahub: analyse en opzetten van dashboards om metadata inzichtelijk te maken.
- Adlib: in gebruik name van Axiell Collections en optimalisatie van de search-websites.
- Voorbereiding bestek voor aanbesteding nieuw bibliotheek- en archiefsysteem.
- Analyse en start ontwikkeling conditierapportenapp.

Onderzoeken

SD3 – De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is nationaal en internationaal een vanzelfsprekende partner in diverse onderzoeksprojecten.

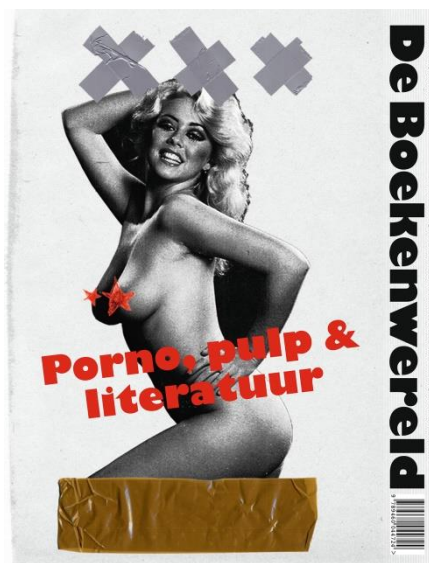
OD3.1.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience voert zelf onderzoek uit op de collectie in functie van de kwaliteitsvolle uitvoering van de basisfuncties en valoriseert de resultaten ervan.

INDICATOR: *aantal bekendmakingen over eigen onderzoek*

- In 2019 organiseerde de Erfgoedbibliotheek de expo, **Porno, pulp & literatuur** (6 december 2019 tot en met vrijdag 14 februari 2020) (zie OD5.4.), met de nadruk op gedrukte pornografica uit de naoorlogse periode. De kiem voor deze expo werd al in 2006 gelegd met de aankoop bij het antiquariaat De Slegte Antwerpen van een collectie tot de verbeelding sprekende "onder de toonbankliteratuur". In de daaropvolgende jaren en ook nog in 2019 werd deze collectie gevoelig uitgebreid, zodat we voor de expo bijna uitsluitend uit de eigen collectie konden putten. De wetenschappelijke voorbereiding van de expo lag in handen van de curatoren Dirk Van Duyse (collectievormer moderne drukken in de Erfgoedbibliotheek) en Karen Van Hove (literatuurwetenschapster en doctoraatstudente aan de KU Leuven), hierin bijgestaan door Dirk De Geest (professor literatuurwetenschap KU Leuven) en Bert Sliggers (verzamelaar pornografica). Geregeld kwam ook de adviserende werkgroep samen die bestond uit An Renard (Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience), Arno Kuipers (KB Nederland), Erik Martens (Vlaams Audiovisueel Fonds), Kris Landuyt (De Slegte), René Franken (Demian) en Walter Soethoudt (auteur/uitgever).

Het tijdschrift **De Boekenwereld** (zie OD 5.1.) wijdde een themanummer aan de expo, met artikels van de curatoren en andere experts:

- Dirk Van Duyse en Karen Van Hove, 'Porno, pulp en literatuur'
- Bert Sliggers, 'Van galant tot gênant. Vlaamse erotische pulp, 1920-1980.'
- Karen Van Hove, '"Een tijd van scheuren en een tijd van naaien". Over het pornografische fonds van Walter Soethoudt.'
- Kris Humbeeck, 'Mieke Maaïke en wij'
- Rik Hemmerijckx, ' Erotische rêverieën van Emile

Cover van *De Boekenwereld* 35 (2019) 1.

Verhaeren'

- Kristof Selleslach, 'Wulps noch dartzel. Balthasar II Moretus over partnerkeuze.'
- Maartje De Wilde, 'Kijken mag, aankomen niet. Seksualiteit in zeventiende-eeuwse liedboeken.'
- Bert Sliggers, 'Vouwen, klappen, trekken en draaien. De verborgen erotiek van het efemere drukwerk.'

- Naast enkele bijdrages in *De Boekenwereld*, publiceerden onze medewerkers verschillende **wetenschappelijke artikels**:
 - Steven Van Impe, 'Afbeeldingen van de Spaanse omwalling. Fierlants en Linnig geconfronteerd' in: *HistoriAnt* 7 (2019), p. 181-184.
 - Pieter Beullens, Jordan Loveridge en Steven Van Impe, 'An unknown fragment of John of Garland's Compendium Gramatice' in: *Scriptorium* 73 (2019) 1, p. 165-170.
 - Marie-Charlotte Le Bailly, 'Paullus Merula, Manier van procederen, 1592' in: Georges Martyn, Louis Berkvens en Paul Brood (red.), *Juristen die schreven en bleven. Nederlandstalige rechtsgeleerde klassiekers* [themanummer Pro Memorie, jaargang 2019, verschenen Hilversum 2020], p. 34-37.
 - Mieke Lietaer, 'Jeugdliteratuur in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience', in: *Berichten uit de wereld van het oude kinderboek* 94 (2018), p. 26-29.
 - Peter Rogiest en Fernando Villegas Torres, 'Enkele schilders uit Latijns-Amerika: Van Ostaijen en een tentoonstelling in Maldoror' in: *Zacht Lawijd: literair-historisch tijdschrift* 4 (2019), p. 65-79.
- De Erfgoedbibliotheek is een jaarlijkse (locatie)partner voor de internationale *Summer school* boekgeschiedenis die de Universiteit Antwerpen en het Ruusbroecgenootschap organiseert. In 2019 stond de cursus in het teken van het reconstrueren van historisch boekeigendom. Op 3 september waren de cursisten te gast in de Erfgoedbibliotheek, waar prof. dr. Pierre Delsaert (Universiteit Antwerpen) een lezing gaf over de geschiedenis van deze bibliotheek en onze conservator oude drukken Steven Van Impe aan de hand van boeken uit onze collectie een **workshop** gaf over het **analyseren van herkomstmerken**.
- Op 30 september 2019 organiseerde de **Remonstrantse Broederschap**, een kleine Nederlandse kerkgenootschap, een symposium in de Nottebohmzaal. Op die dag was het exact 400 jaar geleden dat de genootschap werd opgericht in een woonhuis in Antwerpen. Onze conservator oude drukken Steven Van Impe gaf een lezing *Remonstrantica in de collectie van het EHC. Achtergronden van de boekcultuur in de 17e eeuw*. Op basis van een pamflet van Abraham Verhoeven in onze collectie ging hij op zoek naar de Antwerpse link in de ontstaansgeschiedenis van de Remonstranten. Deze lezing vormt de basis van een wetenschappelijk artikel dat in 2020 zal verschijnen.

Reguliere werking

- De voorbereidingen voor een volgende tijdelijke expo **Helden in Harnas**, over zestiende-eeuwse ridderverhalen, werden opgestart. Het concept van de expo werd uitgetekend en internationale bruiklenen uit onder andere Frankrijk en Amerika werden voorbereid. Onder de coördinatie van onze conservatoren oude drukken Steven Van Impe en Marie-Charlotte Le Bailly werd een projectsubsidieaanvraag ingediend bij de Vlaamse overheid en een **wetenschappelijk comité**

samengesteld dat bestaat uit: Prof. dr. em. F. Willaert, Prof. dr. K. Absillis (Universiteit Antwerpen), Prof. dr. B. Besamusca (Universiteit Utrecht), Dr. F. Brandsma (Universiteit Utrecht) en Dr. W. Kuiper (Universiteit van Amsterdam). Als curatoren van de expo werden Prof. dr. Remco Sleiderink en Dr. Elisabeth de Bruijn (beide Universiteit Antwerpen) aangesteld., samenwerking besproken. *Helden in Harnas* zal in de Erfgoedbibliotheek te zien zijn tussen 4 december 2020 en 21 februari 2021. Nadien reist de expo door naar Museum Meermanno in Den Haag, dat nauw in de realisatie ervan wordt betrokken.

- Om de fysieke collectie van de Erfgoedbibliotheek te digitaliseren is op voorhand een **materiaalanalyse** nodig. Sommige publicaties vragen omwille van hun fragiele conditie veel voorbereiding. Zeker voor publicaties die niet in huis worden gedigitaliseerd is deze materiaalanalyse cruciaal, om in te schatten welke boeken de bibliotheek niet mogen verlaten.
 - Alle publicaties uit onze collectie die voor de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren (DBNL – zie OD4.3.) in de Koninklijke Bibliotheek van Nederland worden gedigitaliseerd werden één voor één geanalyseerd.
 - Ter voorbereiding van de digitalisering van de negentiende-eeuwse Antwerpse krant *Le précurseur*, werd de conditie van zowel de boekbanden als boekblokken in kaart gebracht. De digitalisering wordt in 2020, na het aanbestedingstraject in 2019, door een externe partner verzorgd.

OD3.2.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience stimuleert het gebruik van haar collecties door onafhankelijke onderzoekers, academici, studenten en onderzoekscentra.

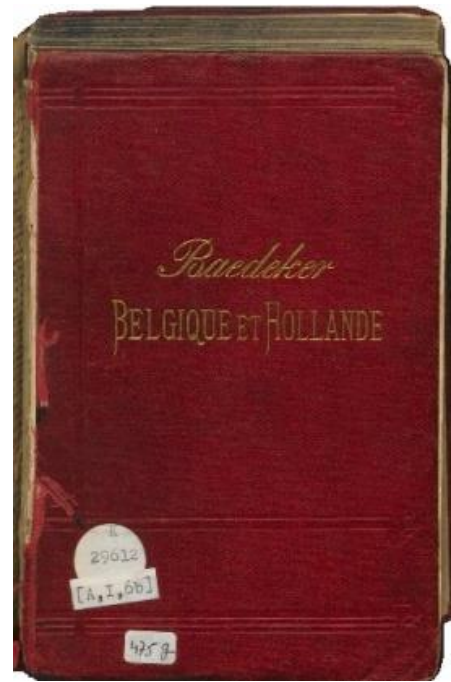
INDICATOR: acties om onderzoek te stimuleren

- Met de steun van de Stichting Nottebohm richtten de Erfgoedbibliotheek en Museum Plantin-Moretus een **reisbeurs** op om onderzoek naar de **geschiedenis van het gedrukte boek in Antwerpen (15e – 18e eeuw)** te stimuleren. De beurs geeft buitenlandse onderzoekers de kans om naar Antwerpen te reizen en deze topcollecties te gebruiken. De jury (prof. dr. Hubert Meeus (Universiteit Antwerpen), prof. dr. Pierre Delsaerdt (Universiteit Antwerpen), dr. Dirk Imhof (Museum Plantin-Moretus) en Steven Van Impe (Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience)) selecteerde twee kandidaten: Dr. Claire Eager (College of Wooster, Ohio) en Ashley Gonik (Harvard University, Massachusetts). In 2019 reisden ze naar Antwerpen:
 - Claire Eager deed onderzoek naar de Engelse dichter Edmund Spenser (c.1552-1599), de auteur van onder andere het epische gedicht *The Faerie Queene*, en diens relatie met de Zuid-Nederlandse rederijker Jan van der Noot (c.1539-c.1595). Om de connecties tussen de boekdrukkunst in Vlaanderen en Londen in die periode in kaart te brengen bestudeerde ze de Antwerpse boekdrukcultuur in de tweede helft van de zestiende eeuw.
 - Ashley Gonik wilde te weten komen wie verantwoordelijk was voor het opstellen van tabellen in vroegmoderne boeken. Waren het de auteurs of eerder de zettters en drukkers die bepaalden hoe ze er zouden uitzien? Welke technieken werden er gebruikt om wetenschappelijke publicaties te illustreren? Om dat te onderzoeken bekeek ze tientallen zestiende-eeuwse boeken van dichtbij. Bijkomend onderzoek in het archief van de Officina Plantiniana leverde aanvullende gegevens op over de lonen die betaald werden voor het zetten en drukken van deze complexe publicaties.
- De Erfgoedbibliotheek en het Museum Plantin-Moretus lanceerden in 2019 een **nieuwe oproep voor onderzoekers** die in 2020 met behulp van de reisbeurs naar Antwerpen willen komen. Uit de vijf voorstellen selecteerde de jury die van Marlana Cravens en Elise Watson. Cravens onderzoekt hoe Spaanse teksten en vertalingen vanaf 1492 werden ingezet om de talen en culturen van de oorspronkelijke bewoners van Amerika te vervormen of zelfs uit te wissen. Haar bronnen zijn boeken over grammatica, etnografie, geografie en biografieën van veroveraars, waarvan talrijke exemplaren in de bibliotheken van het Museum Plantin-Moretus en de Erfgoedbibliotheek bewaard worden. Elise Watson onderzoekt hoe de Antwerpse boekdrukkers in de zeventiende en achttiende eeuw hun persen inschakelden ten behoeve van de katholieken in de Nederlandse Republiek, die officieel protestants was en waar katholieken een gediscrimineerde minderheid vormden.
- Om onderzoekers in binnen- en buitenland te informeren over de mogelijkheden van wetenschappelijk onderzoek op basis van onze collectie, startten we in 2019 met een **Engelstalige nieuwsbrief**. We verstuurden drie nieuwsbrieven, en het aantal digitale abonnees steeg naar 85 op het einde van het jaar. Onderwerpen die aan bod kwamen waren onder andere de status van verschillende digitaliseringsprojecten zodat onderzoekers de collectie ook vanop afstand kunnen consulteren, de mogelijkheden van onderzoek op enkele recente prestigieuze aanwinsten en een blogpost van Fabio Della Schiava, die met zijn studenten van de KU Leuven een gastcollege in onze bibliotheek gaf.

- We signaleerden de digitalisering van onze deelcollectie **historische reisgidsen** (zie OD4.3.) aan Gerrit Verhoeven, doctor assistant aan de Universiteit Antwerpen en gespecialiseerd in stadsgeschiedenis in de vroegmoderne periode in de Lage Landen. Hij dook meteen in deze virtuele collectie en schreef zijn bevindingen neer in een **blogbericht** dat op onze website verscheen en in 2020 in de Nottebohmkrant wordt gepubliceerd.

Reguliere werking

- De Erfgoedbibliotheek is een plek voor studenten om in het kader van hun opleiding een stage te lopen:
 - Amandine Warrens (Universiteit Gent) deed tussen 11 februari en 24 mei een stage, waarbij ze oefeningen voor de nog te ontwikkelen educatieve workshop *Geheime pers in de Tweede Wereldoorlog* voorbereidde.
 - Louis Verreth (KU Leuven) deed tussen 19 en 30 augustus een vrijwillige stage. Hij ondersteunde de conservatoren oude drukken bij het ontsluiten van Italiaanstalige vroege drukken in de catalogus.
- De Erfgoedbibliotheek communiceert over de uitgebreide mogelijkheden voor onderzoek op basis van de collectie. We laten onderzoekers aan het woord over hun band met onze bibliotheek en collectie. Hiermee willen we anderen stimuleren en inspireren. Volgende **interviews of blogs** werden op onze website gepubliceerd:
 - Marianne C.E. Gillion, 'Ik heb mijn heilige graal gevonden'
 - Claire Eager, 'Op zoek naar het paradijs'
 - Martin Schoups, 'De straat is een strijdtoneel'
 - Fabio Della Schiava, 'The Hendrik Conscience Library allow all of us to be Marin Sanudo for one day'

Karl Baedeker, *Belgique et Hollande: manuel du voyageur*, Leipzig, Baedeker, 1886.

OD3.3.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience betreft wetenschappers in haar werking en gaat met hen in dialoog op basis van haar eigen kennis en expertise.

INDICATOR: aanbevelingen van onderzoekers

- In de selectie van welke werken in het eigen scanatelier van de Erfgoedbibliotheek worden gedigitaliseerd willen we steeds meer participatief te werk gaan. Daarom lanceerden we in april 2019 een bijkomende dienstverlening '**Scannen op verzoek**'. Mits een korte motivatie kunnen onderzoekers een werk voorstellen voor digitalisering. Hiervoor worden geen kosten aangerekend. Deze nieuwe service werd uiteraard ook gepromoot in de Engelstalige nieuwsbrief. We ontvingen 12 verzoeken, waarvan er 11 werden weerhouden.

Reguliere werking

- De Erfgoedbibliotheek bewaart twee dikke banden uit de achttiende eeuw die de verloren gewaande handschriften uit het **Panpoëticon Batavum** blijken te zijn. Het betreft de oudst bekende poging om een geschiedenis van de Nederlandse literatuur samen te stellen. De banden hoorden vroeger bij een speciaal op maat gemaakt kabinet waarin ook portretten van auteurs uit de Nederlanden bewaard werden. De verzameling werd in de vroege negentiende eeuw verspreid. Dr. Lieke van Deinsen (KU Leuven), die al jarenlang onderzoek doet naar het *Panpoëticon* en al tal van verloren gewaande portretjes terugvond, bevestigde dat het wel degelijk om de originele handschriften gaat. Samen met onze conservatoren en professor Ton van Strien kwam ze de handschriften uitgebreid onderzoeken. Een eerste publicatie op basis van dit onderzoek: Lieke van Deinsen, 'A tale of images and words : the Panpoëticon Batavûm and the failed attempt to publish a history of Dutch literature' in *Rijksmuseum Bulletin* 2020 (69) 1, blz. 54-63.
- De Erfgoedbibliotheek is er niet alleen om individuele onderzoekers te faciliteren. We stimuleren universiteiten en hogescholen om, op basis van onze collectie, een gastcollege in de bibliotheek te geven:
 - Lieke van Deinsen (KU Leuven): 18 maart
 - Pierre Delsaerdt (Universiteit Antwerpen): 8 mei
 - Fabio Della Schiava (KU Leuven): 17 mei
 - Elisabeth De Bruijn (Universiteit Antwerpen): 16 oktober
 - Frederik Dhondt (Universiteit Antwerpen): 31 oktober

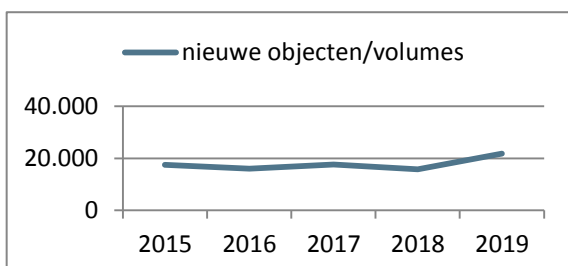
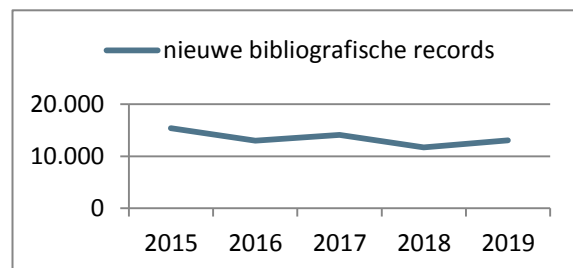
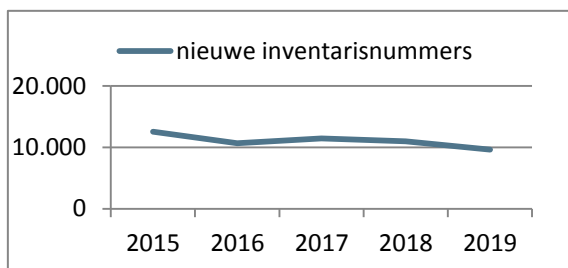
Presenteren

SD4 – De zichtbaarheid en het gebruik van de collectie is verhoogd.

OD4.1.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience zet in op de diepgaande bibliografische ontsluiting van de collectie.

INDICATOR: jaarlijkse aangroei met 12.000 inventarisnummers

- De online bibliotheekcatalogus is een van de voornaamste instrumenten om onze collecties zichtbaar en toegankelijk te maken. De boeken die dagelijks worden aangekocht, kleine schenkingen en de boeken die via deponering binnenkomen, worden onmiddellijk aan de catalogus toegevoegd. Grote en speciale deelcollecties (schenkingen, aankopen en bibliotheekovernames) worden projectmatig aangepakt. In 2019 werden **9.634 inventarisnummers, 13.038 bibliografische records en 21.789 objecten** aan de catalogus toegevoegd. De (in vergelijking met voorgaande jaren) fikse stijging van het aantal nieuwe objecten in de catalogus is te danken aan het voorbereidende werk voor het Google Books-project (zie OD4.3.). Om het proces van de selectie en ophaling in de magazijnen van door Google geselecteerde werken vlot te laten verlopen is een correct aantal volumes in de databank een noodzakelijke voorwaarde. Meerdere publicaties met slechts één object en titelbeschrijvingen zonder objecten werden daarom nagekeken en indien nodig gecorrigeerd. Dit werk zorgde ervoor dat het streefcijfer voor nieuw inventarisnummers niet werd gehaald.

Reguliere werking

- **25 nieuwe collectiebeschrijvingen** werden aangemaakt: collectie van boeken over de poolexpedities, collectie over Sint Willibrord, collectie van Thelesfoor Buyssens, collectie van de Uitgeverij Houtekiet [Antwerpen], collectie van de Papeteries de Belgique [Duffel], collectie van Frans de Cort, collectie van Gerard Walschap, collectie van Joseph de Lange, collectie boeken en kranten gedrukt door Abraham Verhoeven in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, collectie van Hendrik Logeman, collectie van de Society of Friends, Vluchtoord [Ede], collectie van de Antwerpse Waterwerken, collectie van de Missionarissen van het Heilig Hart [Borgerhout], collectie van Jules Persyn, collectie van Ignaas van den Brande, collectie van Stijn Streuvels, collectie strips van de Standaard Uitgeverij [Antwerpen], collectie van Frans Dille, collectie van Gustave van Havre, collectie misdaadromans van Wim van Eyle, collectie van Jan Dierckx, collectie van Lode Craeybeckx, collectie van Herwig Verleyen, collectie van Emanuel Hiel, collectie van Johannes N.H. Bronkhorst.
- De Erfgoedbibliotheek is een partner van het **stcv-project** (Short Title Catalogus Vlaanderen) dat door de Vlaamse Erfgoedbibliotheeken wordt aangestuurd. In 2019 voegde onze afdeling catalografie van oude drukken 131 nieuwe exemplaren toe aan deze catalogus. Dit resulteerde in 34 nieuwe beschrijvingen. De overige exemplaren werden aan bestaande beschrijvingen gekoppeld.
- Het **revisietraject** (zie OD2.1.) zorgt ervoor dat de bibliografische gegevens van de gereviseerde boeken wordt nagekeken en indien nodig verfijnd of gecorrigeerd.

Projecten

- Omdat het contract met de softwareleverancier van Brocade in juni 2020 afloopt, is in 2019 begonnen aan een nieuw aanbestedingsdossier voor de aankoop van een bibliotheekbeheersysteem voor alle stedelijke erfgoed- en museumbibliotheeken. Op basis van het gebruikersonderzoek van de catalogus dat in 2018 plaatsvond en aan de hand van een grondige interne analyse van onze huidige behoeften werd de opmaak van een **Europese aanbesteding** opgestart. Het hele traject werd gecoördineerd door Digipolis, de it-partner van de stad Antwerpen. Er werden drie werkgroepen opgericht, waarvan er twee (catalografie en lezersservices) werden geleid door de desbetreffende verantwoordelijken in de Erfgoedbibliotheek.
- De Erfgoedbibliotheek is partner in het project **Abraham 2020** dat de Vlaamse Erfgoedbibliotheek in 2019 opstartte. Doelstelling is om de krantendatabank Abraham uit te breiden tot een volledige, autoritatieve databank van Belgische kranten die bewaard zijn gebleven in collecties in Vlaanderen. Om het project in goede banen te leiden werd in september 2019 een klankbordgroep samengesteld. Een medewerker van de Erfgoedbibliotheek zal hierin zetelen en onze collecties in de vernieuwde databank invoeren.

- De bibliografische **ontsluiting op itemniveau** werd voltooid voor volgende **deelcollecties**:
 - In 2016 werd de bibliotheek met ongeveer 4.000 boeken van de Vlaamse Esperantobond (Flandra Esperanto-Ligo) aan de Erfgoedbibliotheek overgedragen. Eind 2019 was vrijwilliger Cyreen Knockaert nagenoeg volledig klaar met het beschrijven van alle boeken in onze catalogus.

Vrijwilliger Cyreen Knockaert aan het werk in de Erfgoedbibliotheek.

- Bij de overdracht in 2018 door de Vlaamse Regering van het Stijn Streuvelsarchief aan het Letterenhuis, verhuisde een deel van de omvangrijke bibliotheek van Stijn Streuvels in bruikleen naar de Erfgoedbibliotheek: honderden boeken met opdrachten van bevriende schrijvers, luxe-edities van zijn eigen werk en enkele oude drukken die Streuvels van zijn oom Guido Gezelle erfde. In 2019 werd deze bibliotheek, goed voor 750 exemplaren, volledig in de catalogus ontsloten.
- De vestiging van de Missionarissen van het Heilig Hart in Borgerhout schonk in 2016 een kleine en in 2018 een grote selectie uit hun bibliotheek. In 2019 werden alle boeken in de catalogus verwerkt.

OD4.2.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience ontwikkelt digitale zoekmogelijkheden om gebruikers snel en eenvoudig toegang te verlenen tot de collecties.

INDICATOR: gebruik gedigitaliseerde collectie (nulmeting 2019)

- In 2019 waren er 4.519 digitale raadplegingen.

Reguliere werking

- De digitale beeldbank DAMS wordt gebruikt om de digitale collecties van de Antwerpse stedelijke musea en erfgoedinstellingen te bundelen en te ontsluiten. Op vraag van de Erfgoedbibliotheek werd de **tijdschriftenmodule** in 2019 in gebruik genomen, zodat de intern gedigitaliseerde *Gazette van Antwerpen* (90.000 gescande pagina's) werd opgeladen en vrij online ter beschikking kwam.

Projecten

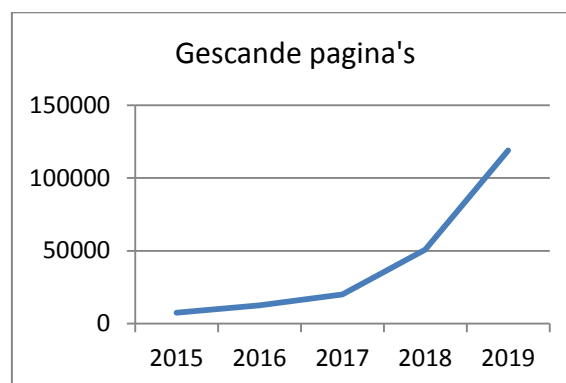
- In 2019 voerden we onze **leeszaalrevisie** verder door. Met dit vakjargon bedoelen we: het checken van elk gedrukt naslagwerk in de leeszaal, met als doel:
 - het inhoudelijk verrijken van de beschrijving in de catalogus, als er geen of weinig onderwerpen aan gekoppeld zijn, of als er elementen in de beschrijving ontbreken, zoals verduidelijkende ondertitels of de namen van auteurs;
 - checken of er geen recentere editie of elektronische (online) versie beschikbaar is voor de leeszaalbezoeker;
 - de gedrukte materialen fijnmaziger op deelonderwerp te plaatsen, met duidelijke rubriekaanduidingen voor de leeszaalbezoeker;
 - ontbrekende, interessante gedrukte / online naslagwerken aan te schaffen en toe te voegen.

In 2019 werden de biografische woordenboeken, atlassen en alle publicaties over Antwerpen en aanpalende regio aangepakt en herschikt. We profiteerden er ook van om vooral over Antwerpen heel wat dubbele exemplaren van praktisch onmisbare kernpublicaties in de leeszaal bij te plaatsen. En met resultaat! De rekken met materiaal over dit thema worden veel geraadpleegd, én de boeken blijven veel ordelijker staan dan voorheen – ook al staat er nu een flink stuk meer. Het is duidelijk dat zowel personeel als leeszaalbezoekers – waaronder leerlingen, stadsgidsen, historici en heemkundigen – er eenvoudiger hun weg in vinden.

OD4.3.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience digitaliseert haar collectie op basis van de strategie die in het collectiebeleidsplan werd vastgelegd.

INDICATOR: aantal in huis gescande pagina's

- In 2019 draaide het digitale atelier van de Erfgoedbibliotheek op volle toeren, met in totaal **119.004 gescande pagina's**. Deze spectaculaire stijging is in de eerste plaats te danken aan onze scaninfrastructuur, die met twee moderne toestellen perfect is afgestemd op de beschikbare mankracht aan medewerkers, werkervaringsklanten en vrijwilligers om ze te bedienen. Daarnaast speelde ook de komst van nieuwe medewerker en digitaal expert Bram Fierens een belangrijke rol in het verwerken en ontsluiten van de gedigitaliseerde publicaties.

Projecten

- Naast de digitalisering van kwetsbare of beschadigde objecten en de digitalisering op vraag van onze lezers werden opnieuw enkele **deelcollecties** systematisch en volledig gedigitaliseerd:
 - Een groot deel van onze collectie historische reisgidsen van 1631 tot 1919 werd gedigitaliseerd, goed voor 175 titels en net geen 51.000 pagina's virtueel reisplezier.
 - De digitalisering van de collectie almanakken, die al in 2017 werd opgestart ging ook in 2019 verder met in totaal 179 gescande almanakken. Het project wordt in 2020 afgerond.
 - Voor de digitalisering van de zogenaamde 'adresboeken Ratinckx' werd in 2019 een samenwerking met het Felixarchief opgestart. Adres- en telefoonboeken uit vroeger tijden zijn extreem zeldzaam en bijzonder rijk aan informatie. De oudste Antwerpse adresboeken zijn die van de gebroeders Ratinckx, een begrip bij genealogen en historici. De Erfgoedbibliotheek heeft de eerste editie uit 1838, en vervolgens afleveringen tot en met 1967. Een beperkt aantal lacunes kan het Felixarchief opvullen. De Erfgoedbibliotheek zal het geheel in 2020 scannen.
- Om de negentiende-eeuwse Antwerpse krant **Le précurseur** te digitaliseren werd in 2019 een aanbesteding uitgeschreven. Na beoordeling van de offertes werd gekozen voor de firma Iguana om de in totaal ongeveer 123.000 krantenpagina's te digitaliseren. In 2019 werden verschillende voorbereidende tests uitgevoerd, in 2020 wordt de opdracht uitgevoerd.
- Eind 2018 polste Google bij de Erfgoedbibliotheek naar interesse in deelname aan het **Google Books**-project. We suggereerden om ook de boekencollectie van het Museum Plantin-Moretus bij dit project te betrekken. Na grondige analyse van onze catalogi engageerde Google zich om alle publicaties te scannen waar geen auteursrecht meer op rust en die het nog niet eerder in andere bibliotheken digitaliseerde. In totaal zullen meer dan 100.000 publicaties uit de collecties van de Erfgoedbibliotheek en het Museum Plantin-Moretus worden gedigitaliseerd. Deze boeken worden vrij online beschikbaar gemaakt via zowel Google Books als via de netwerkcatalogus Anet, die gekoppeld is aan de stedelijke beeldbank DAMS. In december 2019 werd de samenwerking geformaliseerd in een contract en werd een projectcoördinator aangesteld om de workflow in detail uit te tekenen. De verwachting is dat het project, van zodra de eerste boeken in september 2020 onze depots verlaten, ongeveer 3 jaar zal duren. Bovendien beoogt het project niet alleen een enorme inhaalbeweging op het vlak van digitalisering. Het zorgt ook voor een inhaalbeweging in conservering en catalografie. Alle geselecteerde boeken worden uit de depots gehaald zodat we de kans hebben om ze, in één beweging en één voor één, te reinigen, indien nodig te conserveren, een barcode toe te voegen en de bibliografische omschrijving in de catalogus (metadata) helemaal op orde te zetten.
- De **Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren (DBNL)** is een digitale collectie van teksten die behoren tot de Nederlandse letterkunde, taalkunde en cultuurgeschiedenis van de vroegste tijd tot heden. De collectie representeert het hele Nederlandse taalgebied en komt tot stand door een samenwerking tussen de Taalunie, de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheeken en de Koninklijke Bibliotheek van Nederland. Om de zichtbaarheid en het gebruik van deze digitale bibliotheek in Vlaanderen te verhogen zullen in de komende jaren met extra aandacht Vlaamse publicaties worden gedigitaliseerd. Hiervoor zal in belangrijke mate beroep worden gedaan op de collectie van de

Erfgoedbibliotheek. In 2019 werden, na het ondertekenen van een leenovereenkomst, ongeveer 120 monografieën en verschillende jaargangen van zo'n 40 tijdschriften naar de Koninklijke Bibliotheek van Nederland gestuurd voor digitalisering. Publicaties waarvan de materiële conditie onvoldoende is zullen in ons eigen digitaal atelier worden ingescand. In juni 2020 worden deze boeken samen met de scans terug in de Erfgoedbibliotheek verwacht.

- **Scannen op verzoek** (zie OD3.3.).

Toeleden

SD5 – De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is een toegangspoort tot informatie, kennis, cultuur en wetenschap voor een breed en divers publiek.

Doelstellingen, indicatoren en acties

OD5.1.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience vergroot de zichtbaarheid van de bibliotheek, zowel bij onderzoekers als bij het brede cultureel geïnteresseerde publiek.

INDICATOR: integrale communicatie over de bibliotheek, de collectie en de publieksactiviteiten

- In 2018 werd de traditionele folder voor de promotie van alle publieksactiviteiten in de Erfgoedbibliotheek vervangen door een krant(je). We gebruiken deze **Nottebohmkrant** om een breed publiek op een laagdrempelige manier te laten kennismaken met onze activiteiten en onze collectie. De krant wordt gedrukt met een oplage van 10.000 exemplaren en wordt gratis over gans Vlaanderen verdeeld.

Covers van de twee edities van de *Nottebohmkrant*, die in 2019 verschenen in januari en augustus

- Het tijdschrift ***De Boekenwereld*** is een blad voor geïnteresseerden in het oude en moderne boek en in prentkunst. Vanaf 2019 participeren vier Antwerpse partnerinstellingen (Universiteit Antwerpen, Museum Plantin-Moretus, Letterenhuis en de Erfgoedbibliotheek) redactioneel in het blad (voorlopig voor vier jaar) om de collecties meer en voor een ruimer publiek voor het voetlicht te kunnen brengen, met name in Nederland, en om de kennis hieromtrent nog meer uit te dragen. De Nederlandse investerende partners zijn de afdeling Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam, de Universiteitsbibliotheek Leiden en de KB Den Haag.

Reguliere werking

- Naast 'papieren dragers' zet de Erfgoedbibliotheek sterk in op **e-communicatie** om haar stakeholders te bereiken en informeren:
 - Op de website en via onze maandelijkse digitale nieuwsbrieven communiceren we zowel over de activiteiten in de Erfgoedbibliotheek als over de collectie en het gebruik ervan, via interviews en blogposts (zie OD3.2.).
 - In 2019 werd 10 keer een digitale nieuwsbrief uitgezonden. De eerste nieuwsbrief van 2019 kwam bij 3.105 ontvangers in de mailbox, in november telde de nieuwsbrief 3.565 ontvangers. Met een gemiddelde open rate (percentage dat daadwerkelijk de nieuwsbrief opent) van 42,1% en een click rate (hoeveel procent klikt op één of andere link in de nieuwsbrief) van 8,5%.
 - In 2019 kreeg de website 47.733 unieke bezoekers over de 'vloer'. In totaal bekeken deze mensen 151.834 pagina's. Per bezoek werden gemiddeld 2,35 pagina's bezocht en bleven mensen iets langer dan 2 minuten (0:02:11) op de website. Opvallend is dat het bezoekersaantal in december bijna verdriedubbelde ten opzichte van overige maanden. Waar er van januari tot en met november gemiddeld 4.794 mensen per maand onze website bezochten, was dat in december 12.008. De meeste mensen komen via een zoekopdracht op onze website terecht (55,4%), 32,6% surft er rechtstreeks naar. In 7,5% van de gevallen komen ze er door een vermelding elders.
 - In 2019 werden er 84 posts op facebook gezet, gemiddeld dus 7 posts per maand. Daarmee werden per maand gemiddeld 17.967 mensen bereikt, 591 per dag. We stegen van 2.687 naar 3.010 fans. We adverteerden ook voor de expo 'Porno, pulp en literatuur'. Daarmee bereikten we 45.440 unieke gebruikers. 1.256 mensen klikten door op de advertentie. Het bericht kreeg 450 likes, 31 opmerkingen en werd 60 keer gedeeld.
 - Op sociale media introduceerden we in 2019 drie nieuwe kanalen: Twitter, Instagram en Soundcloud.
 - Via @ehcantwerp communiceren wij op Twitter voortaan in het Engels voor een internationaal publiek over onze collectie en onze werking. Op een jaar tijd bouwden we een publiek van 416 volgers op.
 - Het Instagram-kanaal van de Erfgoedbibliotheek werd op 6 juni 2019 opgestart. Er werden 233 berichten gepost, en in een half jaar tijd bouwden we een publiek van 692 volgers uit. Aan de hand van vaste rubrieken zoals Woodcutwednesday, Historische kinderboeken, Egyptomanie, Vintage advertising (tijdschriften en krantencollectie) en vele andere tonen we de mooiheid en de (internationale) relevantie van onze collectie.
 - Alle 'vaste waarden' in het lezingenaanbod van de Erfgoedbibliotheek (Nottebohmlezingen, Miraeus Lectures, NISE) worden (mits toestemming van de spreker) opgenomen en online op Soundcloud geplaatst.
 - Nieuw in 2019 was ook de Engelstalige nieuwsbrief (zie OD 3.2.)
- De Erfgoedbibliotheek stuurde in 2019 twee **persberichten** uit. Een werd samen met de KB Den Haag opgesteld in verband met de schenking Van Eyle (zie OD1.3.), Het andere werd opgemaakt naar aanleiding van de expo *Porno, pulp & literatuur* (zie OD5.4.). Deze expo werd meteen opgepikt door alle grote mediakanalen, met onder andere een item in het VRT-journaal en geschreven artikels in *CittA* (de weekendbijlage van *Gazet van Antwerpen*), *Knack*, *De Morgen* en *De Standaard*.

- **Uitgaande bruiklenen** vergroten de zichtbaarheid van de collectie:
 - FOMU Antwerpen, *Belgian Photobooks*, 1/3/2019 - 6/10/2019
 - *Het goudboek van den Belgischen lansbouw*. Brussel, 1939
 - *La Belgique illustrée*. Paris, 1911
 - *Documentaire photographieën van den wereldoorlog*. s.l., 1945
 - Frederik E. Clijmans : *Antwerpen onder de V1 en V2*. Antwerpen, 1945
 - *1958: images de l'Exposition universelle de Bruxelles*. Brussel, 1958
 - Bernadette Wauters: *Faunaflor-Congo: uit het dieren- en het plantenrijk*. Brussel, 1956
 - Maagdenhuis Antwerpen, *Gilbert van Schoonbeke*, 7/6/2019 - 8/9/2019
 - De Damhoudere : *Practycke ende handboeck in criminele zaeken*. Leuven, 1555
 - [Verzamelhandschrift] Antwerpen, [c.1500]
 - L. Guicciardijn : *Beschrijvinghe van alle de Neder-landen [...]*. Amsterdam, 1612
 - KU Leuven, *Herman Teirlinck*, 28/3/2009 - 12/5/2019
 - Stijns: *Dikke Miel*. 1901
 - Stijns: *Dikke Miel*. 1901
 - Van Campen: *Bikoerim*. 1903
 - Van Hulzen: *Van de zelfkant der samenleving*. 1903
 - De Meester: *Over het leed van den hartstocht*. 1904
 - Ruzius: *Heilig Indie*. 1905
 - Van Hulzen: *De dorre tuin*. 1905
 - Van Booven: *Van de vereering des levens*. 1906
 - Van Hulzen: *Cinematograaf*. 1906
 - Everts: *Uit het leven van een hypochonder*. 1907
 - Van Booven: *Sproken*. 1907
 - De Meester: *Aristocraten*. 1908
 - STAM Gent, *Ondergronds*, 21/11/2019 - 21/5/2020
 - Charles Darwin: *The formation of vegetable mould through the action of worms*. London, 1882
 - Vandenhove Gent, *@COBRA*, 28/11/2019 - 14/2/2020
 - Bokubi, 11/4
 - Bokubi, 12/5
 - Bokubi, 16/9
 - Bokubi, 48
 - Dotremont en Corneille: *Les jambages au cou*. Paris, 1966
 - Alechinsky: *Les poupées de Dixmude*. Bruxelles, 1950
 - Arentshuis Brugge, 150 jaar Stadsschouwburg, 7/9/2019 - 1/3/2020
 - Isidore Alleweireldt: *Mémoire sur la construction d'un théâtre à Bruges*. Bruges, 1848
 - Lambotte Museum Antwerpen, Infectieziekten, 18/12/2019 - 18/4/2020
 - Jan van den Cruyce: *Der huys-lieden medeciin...* Antwerpen, 1605
 - Jacob Ghering: *Een excellent boecxken vander Pesten...* Antwerpen, 1558

- De Erfgoedbibliotheek laat niet alleen een breed publiek kennismaken met haar werking en collectie, we doen dit ook voor **onderzoekers en andere professionals uit de erfgoed- en bibliotheeksector**:
 - Op 5 februari brachten 15 doctoraatsstudenten van de Universiteit Antwerpen een bezoek aan de Erfgoedbibliotheek, waar ze een rondleiding op maat kregen door onze conservator oude drukken.
 - Op 22 maart bezochten 25 studenten aan de letterenfaculteit van de Rijksuniversiteit Groningen de Erfgoedbibliotheek. We toonden ze enkele *highlights* uit de collectie.
 - Op 5 april kwam het twaalfkoppige team van het Stadsarchief Lokeren naar de Erfgoedbibliotheek voor een geleid bezoek achter de schermen door onze collectievormer moderne drukken.
 - Op 20 mei ontvingen we 20 Poolse studenten van de Student Research Group of Historians of Medieval Art van de Faculty of Fine Arts in UNC in Torun.
 - Op 4 juni ontvingen we de 70 deelnemers aan het internationale congres *Antwerp as a European Print Factory*, georganiseerd door het Forum BildDruckPapier in de Nottebohmzaal voor een rondleiding achter de schermen.
 - Op 14 juni ontvingen we 22 masterstudenten boekwetenschap van de Universiteit Amsterdam.
 - Op 8 en 19 oktober kregen de studenten van de bibliotheekscholen van Antwerpen en Leuven een introductie in de werking van een erfgoedbibliotheek, gecombineerd met een rondleiding achter de schermen (24 en 15 deelnemers).
 - Op 23 oktober bezochten 13 studenten van het University College Utrecht de Erfgoedbibliotheek.
 - Op 26 oktober kregen de 16 medewerkers van de Openbare Bibliotheek Schoten een blik achter de schermen tijdens hun jaarlijkse teambuilding.
 - Op 6 december ontvingen we studenten uit de 1^e bachelor kunstgeschiedenis aan de KU Leuven voor een bibliotheekintroductie, met focus op kunsthistorische literatuur.

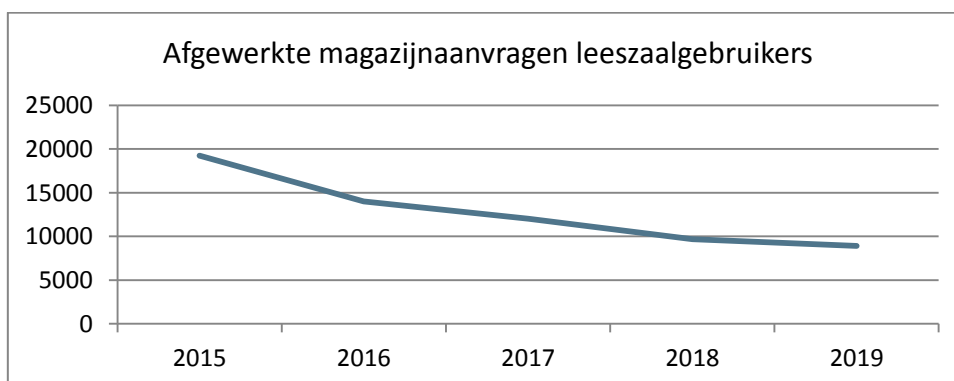
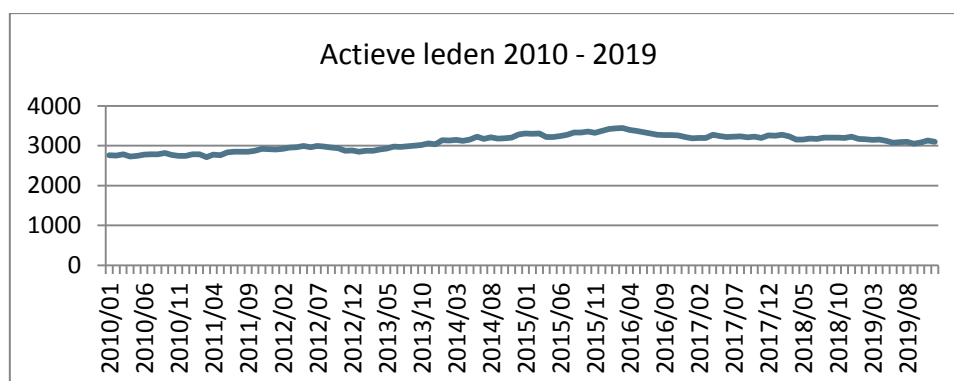
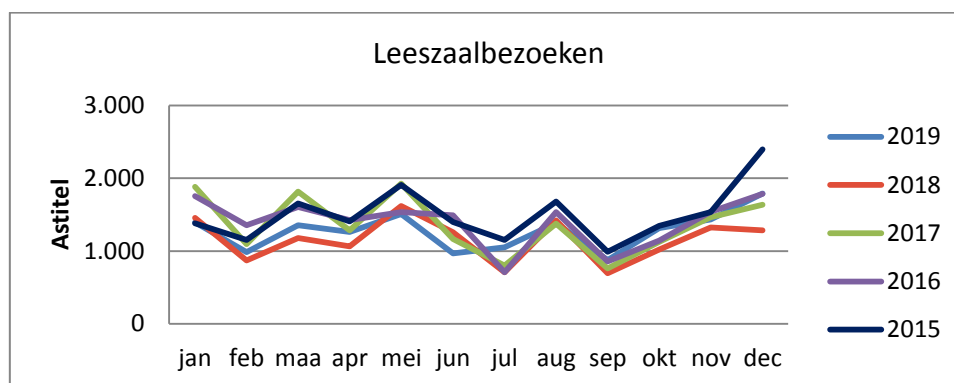
Projecten

- Om een nieuw publiek, de bedrijfswereld, te laten kennismaken met de bibliotheek werkt de Erfgoedbibliotheek samen met literaire organisatie DE DAGEN aan een vernieuwend concept **Books & Business** (zie OD6.1.).

OD5.2.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is een studie- en stilteplek in het hart van de stad, waar iedereen welkom is. De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience biedt een vraaggerichte en kwaliteitsvolle dienstverlening op maat.

INDICATOR: aantal leeszaalbezoekers, actieve leden en afgewerkte magazijnaanvragen

- In totaal maakten **2.306 personen** gebruik van de diensten in de leeszaal, goed voor **15.320 bezoeken** in 2019. Het aantal maandelijkse bezoekers volgde de algemene trend van de laatste jaren. Ook het aantal actieve leden (dit wil zeggen gebruikers met een geldige bibliotheekkaart) bleef nagenoeg constant. Het aantal afgewerkte magazijnaanvragen van deze gebruikers volgde de **dalende trend** van de voorbije jaren. Dit is te verklaren door het groeiende aantal Vlaamse en Belgische publicaties die online beschikbaar worden gemaakt. In onze leeszaal zetten we er ook hard op in, om gebruikers naar interessante vrij beschikbare online bronnen toe te leiden. De workflow van de magazijnophalingen werd hier dan ook beter op afgestemd (zie OD7.2.).

Reguliere werking

- Iedere blokperiode selecteert GATE15, een organisatie die het Antwerpse studentenleven ondersteunt, enkele **markante locaties voor studenten om te studeren**. Tussen 5 en 19 juni werd de Nottebohmzaal tijdelijk omgebouwd tot een studieruimte voor blokkende studenten. Met 'slechts' 101 studenten was de zaal minder in trek dan de voorbije edities. Uit een bevraging van GATE15 blijkt dat de studenten zeer tevreden zijn over onze dienstverlening, maar dat in de examenperiode van juni minder nood is aan externe studielocaties. In de toekomst zullen we de zaal wellicht niet meer open stellen voor studie – dat is kosten-baten niet (meer) verantwoord.
- De collectie van de Erfgoedbibliotheek wordt dagelijks gebruikt. Daarvan getuigen niet alleen de leeszaalbezoekers, maar ook de vele **nieuwe publicaties die zij realiseren op basis van onze collectie**. Deze nieuwe publicaties krijgen op hun beurt een plaats in de collectie. Enkele voorbeelden:
 - Andrea van Leerdam, 'Talking heads. The visual rhetoric of recurring scholar woodcuts in a sixteenth-century handbook on chiromancy' in: *Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis* 26 (2019), p. 11-29.
 - Monica Dütting en Linde Verniers, '*Schatrijk: Zuidelijk duingebied*', Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland, 2019.
 - Thera Coppens, 'Johanna & Margaretha : gravinnen van Vlaanderen en prinsessen van Constantinopel' in: *Vorsten : maandblad over alle vorstenhuizen* 14 (2019), p. 84- 91.
 - Luc Rombouts, 'De oorsprong van de beiaard : voorlopers, ontstaan en ontwikkeling tot 1530' in: *Historische monografieën Vlaanderen* 4 (2019).
 - Koen Broucke, '*Onder de roze duisternis van het slagveld' : een artistieke zoektocht naar de atmosferische lagen van de geschiedenis: proefschrift*', Leuven, 2019.
 - Pierre Tissot van Patot, '*Wilkie Collins: bibliographic overview of the Dutch language translations*', Den Haag, 2017.
 - Katarina Serelus, '*Design & politics: the public promotion of industrial design in postwar Belgium (1950-1986)*', Leuven, 2018.
 - Thorsten Jacobi, '*Wittenberg aan de Schelde : Luther und die Reformation in Antwerpen*', Berlijn, 2018.
 - Dániel Margócsy, Mark Somos, Stephen N. Joffe, '*The 'Fabrica' of Andreas Vesalius : a worldwide descriptive census, ownership, and annotations of the 1543 and 1555 editions*', Leiden, 2018.
 - Wim Coster, '*Het wolfsmeisje : de zoektocht naar een verdwenen kind uit de achttiende eeuw*', Amsterdam, 2018.
 - Monika Triest en Maarten Dieltiens, '*Wat zoudt gij zonder 't vrouwvolk zijn? Een geschiedenis van het feminisme in België*', Antwerpen, 2018.

OD5.3.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience ontplooit een educatieve werking die informatiegeletterdheid, taalvaardigheid en historisch inzicht bevordert.

INDICATOR: aanbod workshops en aantal bereikte klassen (nulmeting 2019)

- In 2019 bestond het aanbod uit drie verschillende workshops:
 - *Wereldoorlog I*: 3 klasgroepen
 - *Algemene introductiebezoeken*: 3 klasgroepen
 - *Slimmer zoeken op het web*: 3 klasgroepen (waaronder één op verplaatsing, Merksem)
 - *Workshop Geheime Pers Wereldoorlog I*: 1 klasgroep (testklas)

Reguliere werking

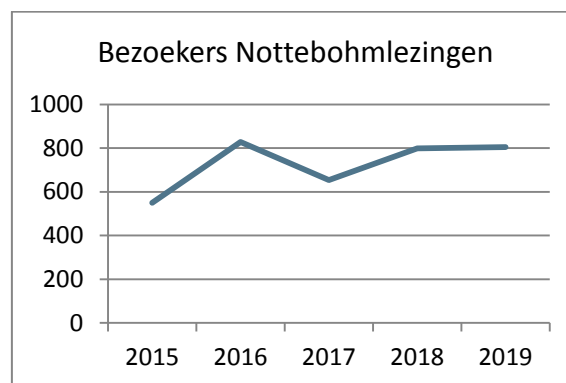
- In de periode september-december 2019 werd de educatieve werking versterkt door de komst van een extra **educatief medewerker**. Er werd beslist om vanaf schooljaar 2019-2020 de workshop omtrent WO I voorlopig niet meer aan te bieden, om zo de werking rond de bestaande workshops en de verder te ontwikkelen workshop (*Geheime pers en propaganda tijdens de Tweede Wereldoorlog*) te kunnen opdrijven.
 - De introductiebezoeken werden zoals reeds het geval was steeds op maat van de bezoekende klasgroep uitgewerkt. Daarbij proberen we op voorhand zo veel mogelijk contact te zoeken en overleg te houden met de leerkrachten, zodat we een idee krijgen van de specifieke behoeften van de klasgroep.
 - Hetzelfde geldt voor de workshop *Slimmer zoeken op het web*. Deze workshop werd bovendien verder gestroomlijnd (aangescherpte powerpoint, duidelijker hand-outs met zoektips) en wordt sinds 2019 ook op locatie in de school zelf aangeboden.
 - Voor de workshop rond WO II werd het materiaal van de versie die door student-stagiaire Amandine Warrens (UGent) voorjaar 2019 werd samengesteld, verder aangepast aan de noden van het doelpubliek (derde graad secundair onderwijs). Daarbij werd er actief gezocht naar contact met en feedback van leerkrachten uit verschillende hoeken: ASO, BSO en BUSO (Stedelijk Onderwijs en GO!). We namen ook contact op met het Vredescentrum op. Zij beslisten om ons structureel te ondersteunen. Dit resulteerde in een paar brainstormsessies, en hun aanwezigheid tijdens de eerste testklas die we medio november organiseerden. Na deze testklas werd het duidelijk dat de workshop verder vereenvoudigd diende te worden. Er werd dan ook beslist om pas na de kerstvakantie verder te gaan met testklassen.
- Ondertussen kwam er ook meer focus op de **communicatieve kant van de educatieve werking**. We stelden een lerarenbrochure samen die we uitdeelden op het lerarenfeest in het MAS op 22 november. We centraliseerden de contactgegevens van alle leerkrachten die reeds te gast waren in de EHC of die interesse toonden in ons educatief aanbod. Op de website werden de beschrijvingen van de workshops aangepast, en ook op de websites www.klasse.be, www.klasopstap.be en www.cultuurkuur.be werden het profiel van de EHC en de beschrijvingen van de workshops aangepast/toegevoegd.
- Om de educatieve werking van de Erfgoedbibliotheek te stroomlijnen wordt een **klankbordgroep** met experts en leerkrachten opgericht. De eerste contacten werden gelegd, zodat een eerste vergadering in de loop van 2020 zal plaatsvinden.

OD5.4.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience biedt een stevig cultureel en wetenschappelijk programma aan voor een breed cultureel geïnteresseerd publiek. De collectie staat hierbij centraal.

INDICATOR: tevredenheid over publieksaanbod

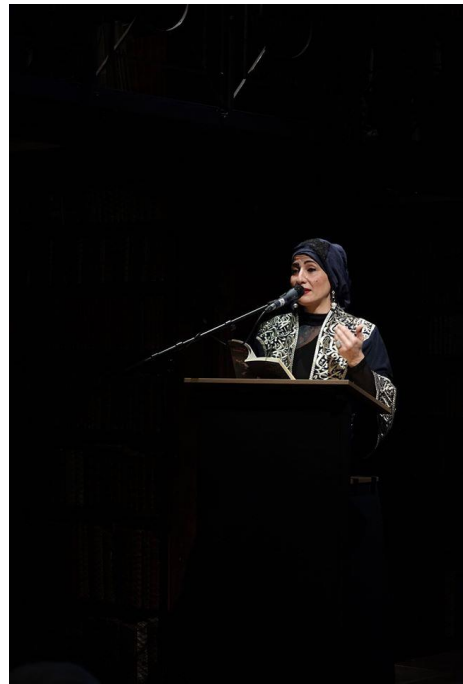
Reguliere werking

- De **Nottebohmlezingen** zijn een vaste waarde in het publieksaanbod van de Erfgoedbibliotheek In 2019 stonden de lezingen in het teken van het thema ‘Seks, rituelen en muziek’:
 - Bernard Dewulf - *De zwaarte van een libel, Het wankele evenwicht van het verlangen* (3 februari – 117 aanwezigen)
 - Ariane Bazan - *Het fantasma tussen orakel en enigma* (24 februari – 94 aanwezigen)
 - Marlies De Munck - Betekenisverlies in de muziek (10 maart – 81 aanwezigen)
 - Koen Peeters - Kostbare, melancholische momenten (14 april – 99 aanwezigen)
 - Barbara Raes - Het ritueel een geliefde zacht met de vingers door de haren te strelen (12 mei – 62 aanwezigen)
 - Herman Brusselmans - Het spiegelbeeld van de indiaan (22 september – 58 aanwezigen)
 - Petra Van Brabandt - Kunst of pornografie? (20 oktober – 83 aanwezigen)
 - Alicja Gescinska - Muziek als paringsdans (17 november – 109 aanwezigen)
 - David Vergauwen - Zingen van passer en winkelhaak (15 december – 100 aanwezigen)

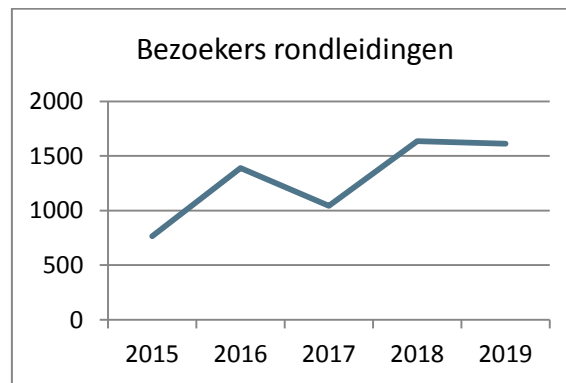
- De **Miraeus Lectures** (een lezingenreeks rond de boekgeschiedenis in de Nederlanden) zijn een samenwerking tussen de Vlaamse Werkgroep Boekgeschiedenis, de Vereniging van Antwerpse Bibliofielen en de Erfgoedbibliotheek. Deze academische lezingenreeks gaat door in de Nottebohmzaal:
 - Marianne C.E. Gillion – Paradigmatic prints and particular performances: religious and musical identities in the liturgical books of the Cathedral of Our Lady and the Church of St. James, Antwerp (27 maart – 32 aanwezigen)
 - Margriet Hoogvliet – Wollen stoffen, specerijen, altaren en boeken: Religieuze leescultuur van leken in de regio tussen Parijs en Antwerpen in de vijftiende eeuw (15 mei – 19 aanwezigen)

- Op 5 november hield Prof. Xosé Manoel Núñez Seixas een lezing over 'Catalonia: from Piedmont to Ireland? A historical outlook on the recent evolution of the Catalan Movement'. Deze lezing wordt jaarlijks georganiseerd door **NISE**, het internationaal platform van onderzoekers en instellingen voor de vergelijkende geschiedschrijving van nationale bewegingen en gehost door het ADVN, in samenwerking met de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience en de Universiteit Antwerpen (POHIS - Centre for Political History). 65 geïnteresseerden woonden de lezing bij.
- Op **Gedichtendag** (31 januari) presenteerde de Palestijnse journaliste en dichteres Fatena Al-Ghorra haar nieuwe dichtbundel *Neem dit lichaam* (Uitgeverij P) in de Nottebohmzaal, onder muzikale begeleiding van het Damast Duo (violist Shalan Alhamwy en accordeonist Jonas Malfliet). Al-Ghorra bracht haar gedichten in het Arabisch, de Nederlandse vertaling werd simultaan geprojecteerd. Uitgevers Jurgen Maas & Leo Peeraer overhandigden het eerste exemplaar van *Neem dit lichaam* aan Al-Ghorra zelf en aan de Erfgoedbibliotheek. Met 110 bezoekers was de Nottebohmzaal helemaal volzet.
- In het voorjaar 2019 liep in samenwerking met **Davidfonds Academie** de cursus 'Verkiezingen 2019 – wat staat er op het programma?'. Experts Rob Heirbaut (16 februari) en Dave Sinardet (2 en 9 maart) gaven hun visie en inzichten in de federale, de regionale en de Europese verkiezingen. 30 cursisten schreven zich in.
- Tijdens **Museumnacht** op 3 augustus gaven we de bezoekers al een *sneak preview* op de expo *Porno, pulp & literatuur* (zie OD5.4.) die later in het jaar zou openen. Onze gidsen stonden klaar om het publiek de schatten van de Nottebohmzaal te laten zien, actrice Katrijn Van Bouwel bracht intieme bloemlezingen van de mooiste erotische kortverhalen uit de Nederlandse en Vlaamse literatuur en de Cream Colored Ponies brachten muzikaal vertier op het Conscienceplein. Het bezoekersaantal piekte: nooit eerder mochten we op één avond 2.977 bezoekers ontvangen.
- Op 11 mei organiseerde ging de derde editie van het **Letterenhuisfestival** door, met als centrale thema 'bewaren': hoe doe je dat, wat bewaar je en wat zijn de waardevolste of kwetsbaarste dingen die we bewaren? En wat kunnen we ermee doen? In de Erfgoedbibliotheek gingen dichter Peter Holvoet-Hanssen en portretschilder Neel Korteweg met elkaar in gesprek, onder leiding van beeldend kunstenaar en historicus Koen Broucke (166 bezoekers)
- tijdens de **Cultuurmarkt** op 25 augustus was de Nottebohmzaal het decor voor Live Comedy van de bovenste plank. Jeron Dewulf improviseerde samen met zijn companen William Boeva, An Nelissen, Els De Schepper en Jan Matthys de leukste sprookjes voor volwassenen aan elkaar (597 bezoekers).

Fatena Al-Ghorra in de Nottebohmzaal op Gedichtendag.

- De Erfgoedbibliotheek biedt een **breed scala aan rondleidingen achter de schermen** aan:
 - Tot 13 januari 2019 liep in de Erfgoedbibliotheek de tentoonstelling *Schilders & Schrijvers: 50 jaar galerie de Zwarte Panter*. Onze stadsgidsen en experts als Adriaan Raemdonck, Johan Pas en Jan Vanriet leidden in januari 11 groepen rond, goed voor 230 bezoekers.
 - Op 6 december 2019 opende de expo *Porno, pulp & literatuur*. In december boekten zes groepen een gegidste rondleiding, goed voor 90 bezoekers.
 - Twee groepen boekten een literaire wandeling door Antwerpen, met een bezoek aan de Nottebohmzaal. Goed voor 25 bezoekers.
 - 14 groepen boekten een rondleiding 'Schatten van de Nottebohmzaal'. Goed voor 350 bezoekers.
 - 24 groepen boekten een 'gewone' rondleiding achter de schermen. Goed voor 417 bezoekers.
 - 18 groepen boekten een rondleiding 'Hemelse barok op het Conscienceplein', die een gecombineerd bezoek brengt aan de Nottebohmzaal en de Carolus Borromeuskerk. Goed voor 475 bezoekers.
 - Rondleidingen voor nieuwkomers i.s.m. Atlas: 2 rondleidingen, 24 bezoekers.

- De rondleidingen achter de schermen worden verzorgd door stadsgidsen. Ze krijgen tekst en uitleg door onze medewerkers:
 - Op 14 februari konden geïnteresseerde gidsen deelnemen aan de typerondleiding 'Schatten van de Nottbohmzaal'.
 - Op 6 mei werd de Egyptische kast, met daarin de *Denkmaeler aus Aegypten und Aethiopien* van Karl Richard Lepsius, geopend voor de gidsen.
 - Op 29 november gaf collectievormer moderne drukken en curator van de expo *Porno, pulp & literatuur* Dirk Van Duyse een typerondleiding bij deze expo.

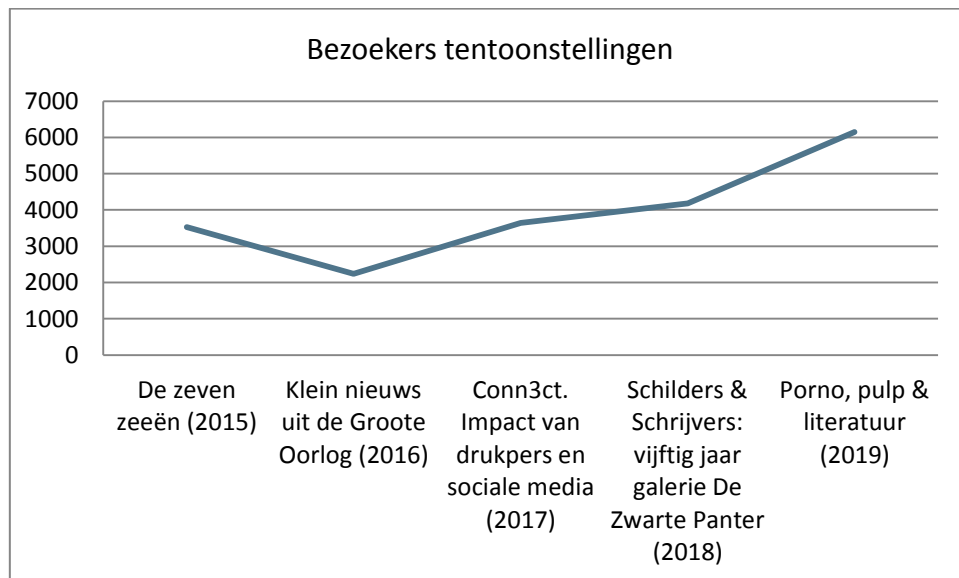
Projecten

- Tot 13 januari liep in de Nottebohmzaal de expo **Schilders & Schrijvers: vijftig jaar galerie De Zwarte Panter**. Alle info en bezoekers vindt u in het jaarverslag 2018.
- Tussen 6 december 2019 en 14 februari 2020 liep in de Nottebohmzaal de expo **Porno, pulp & literatuur**. Als bewaarbibliotheek voor de humane wetenschappen en de Vlaamse letterkunde worden ook 'vieze boekjes' verzameld. Denk aan de populaire Vlaamse blootbladen *Sex Top* en *De Mascotte*, maar ook *Mieke Maaïke's obscene jeugd* van Louis Paul Boon en de *Gangreen*-cyclus van Jef Geeraerts. De Erfgoedbibliotheek toonde deze gewaagde collectie in de magische Nottebohmzaal. Er werd dan ook bijna uitsluitend gebruik gemaakt van onze eigen collectie, behalve volgende inkomende bruiklenen:
 - Carla Walschap - Brief van Jan Hammenecker aan Gerard Walschap (1929/30)
 - Jan De Smet - 1 lp in doos, 6 lp-hoezen, 8 single-hoezen
 - Yindra Cox (Maurice Bar) - Emmanuelle Rotan stoel
 - Letterenhuis
 - Affiche Princess
 - Affiche Cash? Cash!
 - Affiche Mira
 - Infofolder voorbehoedsmiddelen, catalogus seksartikelen, contract met R. Van Hevel, 2 stukken uit manuscript Joeplala alfabet uit het archief Krijgelmans
 - 2 potloodtekeningen Schola Nostra van Hugo Claus
 - Dummie van De Kapellekensbaan met daarin een manuscript van Mieke Maaïkes obscene jeugd
 - 1ste bladzijde typoscript De Penisgroet van Herman J. Claeyss
 - 2 brieven van Jan Hammenecker aan Gerard Walschap, 1929 & 1930

Vernissage van de expo **Porno, pulp & literatuur**

Nadat de expo over vijftig jaar galerie De Zwarte Panter het bezoekersrecord van de Erfgoedbibliotheek brak, wist deze expo nog beter te doen. In totaal kwamen 6.150 bezoekers over de vloer.

- In de trappenhal van de leeszaal werden tussen 23 mei en 12 juni **nooit gepubliceerde potloodtekeningen van striptekenaar Merho** getoond die hij maakte van de Kiekeboes bij verschillende bekende Antwerpse locaties. Deze tijdelijke mini-expo kwam er naar aanleiding van de Kiekeboe-strip *De Kiekeboes in 't Stad*.

Bedanking door striptekenaar Merho in het album *De Kiekeboes in 't stad : De snor van Kiekeboe. Wie A zegt.* [EHC 842795]

Participatie en samenwerking

SD6 – De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is duurzaam met haar cultureel-erfgoedgemeenschappen en stakeholders verbonden.

OD6.1.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience biedt mensen ruimte om haar werking mee vorm te geven en het beleid mee te bepalen.

INDICATOR: nieuwe participatieve initiatieven

- De Erfgoedbibliotheek ontwikkelde samen met de literaire organisatie DE DAGEN het innovatieve concept **Books & Business**, waarbij bedrijven en organisaties in de Nottebohmzaal samenkomen om fragmenten uit de wereldliteratuur te lezen en te bespreken. Het is een vorm van teambuilding die ook kan dienen om hete hangijzers in een bedrijf bespreekbaar te maken. Het project is een win-win voor beide organisaties. De opbrengst is voor DE DAGEN een bijkomende financieringsbron. Voor de Erfgoedbibliotheek is het een kans om een nieuwe doelgroep (de bedrijfswereld) aan te boren, die op de lange termijn kan worden aangeboord als aanvullende financieringsbron via sponsoring of mecenaat. In 2019 werden verschillende testsessies georganiseerd, onder andere voor een team van Janssen Pharmaceutica. In 2020 wordt Books & Business structureel uitgerold.
- ‘**Scannen op verzoek**’ (zie OD3.3.). De werking van ons digitaal atelier wordt deels afgestemd op de wensen en noden van onderzoekers en wetenschappers.

Reguliere werking

- De Nottebohmzaal is de gedroomde locatie voor **filmopnames, boekvoorstellingen en andere activiteiten** van allerlei actoren uit de literaire en culturele sector:
 - Op 1 februari organiseerde FARO het afsluitende moment van de *Winter School Archives & Outreach* in de Nottebohmzaal (20 aanwezigen).
 - Op 15 februari nam het productiehuis Eyeforce een promofilmje op in de Nottebohmzaal voor het muziekfestival Tomorrowland.
 - Op 18 februari nodigde het kabinet van Antwerps schepen van cultuur Nabilla Ait Daoud het brede culturele veld uit voor een nieuwjaarsreceptie in de Nottebohmzaal (150 aanwezigen).
 - Op 22 februari presenteerde het Turks/Nederlands literaire tijdschrift Akrostiş een nieuw nummer, met *live poëzie* van onder anderen Mustafa Kör en Haydar Ergülen (70 aanwezigen).

- Op 16 maart werd in het kader van het onderzoek naar striperfgoed een internationale studiedag gehouden in de Nottebohmzaal, met sprekers uit Frankrijk, Engeland, Italië en België (80 aanwezigen).
- Op 26 maart gebruikte techno legende Jeff Mills de Nottebohmzaal voor filmopnames voor zijn nieuwe platenlabel.
- Op 22 mei presenteerde stripauteur Merho zijn nieuwe album *De Kiekeboes in 't stad* in de Nottebohmzaal, met speeches van onder anderen Alex Agnew en Toni Coppers (50 aanwezigen).
- Op 26 juni verdedigde Katrien Dierckx (Universiteit Antwerpen) haar proefschrift over de complexe relaties tussen kunstkritiek en de Brusselse kunstmarkt tijdens de lange negentiende eeuw (50 aanwezigen).
- Op 18 en 25 juli werden buitenlandse bezoekers aan het festival Tomorrowland in kleine groepjes naar de Nottebohmzaal geleid, de zogenaamde bewaarplaats van het 'Book of wisdom'. Dit boek was het centrale thema van het festival in 2019 (270 deelnemers).
- Op 3 september ging de boekvoorstelling van de nieuwe graphic novel van Simon Spruyt *Bouvaert, elegie voor een ezel*, uitgegeven door Ballon Media, door in de Nottebohmzaal (40 aanwezigen).
- Op 10 en 11 oktober organiseerde de onderzoeksgroep CLiPS van de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Universiteit Antwerpen het symposium ATILA 2019 in de Nottebohmzaal (45 aanwezigen per dag).
- In oktober werd de Nottebohmzaal gebruikt voor inspiratie en contemplatie:
 - Op 14 oktober hield het Universitair Centrum Sint-Ignatius Antwerpen (UCSIA) een brainstorm in het kader van het project 'Jezuïeten in de stad'.
 - Op 16 oktober ging de algemene vergadering en bestuursvergadering van Stichting Lezen door in de Nottebohmzaal.
 - Op 22 oktober hield de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie vzw een denkdag in de Nottebohmzaal.
- Verschillende publieksevenementen in de Erfgoedbibliotheek kwamen tot stand in overleg en **co-creatie** met een of meerdere Vlaamse partners. De Erfgoedbibliotheek levert de locatie en logistiek, het programma van het evenement wordt gezamenlijk vastgelegd, aansluitend bij de collectieprofielen van de bibliotheek. Promotie wordt gezamenlijk gevoerd. In 2019 ging dit om: Gedichtendag (Uitgeverij P), Miraeus Lectures (Vlaamse Werkgroep Boekgeschiedenis), Nise (ADV.N), Davidsfonds Academie, Letterenhuisfestival (zie OD5.4.). Naar aanleiding van de expo *Porno, pulp & literatuur* werd samen met De Cinema Antwerpen en Het Filmhuis Mechelen een filmaanbod geïnspireerd op deze expo uitgewerkt.

- Het **Dotatiefonds voor boek en letteren vzw** is de gemeenschappelijke vriendenvereniging van het Letterenhuis en de Erfgoedbibliotheek. Met in totaal 199 individuele leden bleef het aantal leden constant ten opzichte van de voorgaande jaren. Het Dotatiefonds organiseerde vier activiteiten:
 - Een lezing op 23 februari door Hugo Soly met als titel *Corruptie en machtsmisbruik in Antwerpens Gouden Eeuw*. Exclusief toegankelijk voor de leden van het Dotatiefonds. 50 leden woonden deze lezing bij.
 - Twee *Duels op zondag*:
 - Zondag 24 maart debatteerden Liesbeth Van Impe, hoofdredacteur van het Nieuwsblad, en Peter Terryn, zelfverklaard *minister van Agitatie*, over het thema *De democratie onder vuur. Hoe kan ze worden gered?* Duelmeeester voor deze gelegenheid was Philip Heylen, ex-cultuurschepen van de stad Antwerpen. Het duel werd bijgewoond door 58 geïnteresseerden.
 - Zondag 13 oktober debatteerden Franc Schuerewegen, professor Franse literatuur aan de Universiteit Antwerpen, en Christophe Vekeman, schrijver, in het Letterenhuis over het thema *Amerikaanse versus Franse literatuur*. Auteur, filosoof en literatuurwetenschapper Frank Albers modereerde. Het duel werd bijgewoond door 75 geïnteresseerden.
 - Op 14 september informeerden we onze leden in de Nottebohmzaal rond het thema 'Giften en legaten'. Erenotaris André Michielsens en Vera Billen, filantropieadviseur bij de Koning Boudewijnstichting, gaven inzicht in de complexe maar boeiende wereld van schenkingen en testamenten. 24 personen namen deel.
- Samen met het Museum Plantin-Moretus gaat het Dotatiefonds op zoek naar **mecenaat en sponsoring** om waardevolle objecten aan te kunnen kopen of te restaureren. In 2019 bleven onze structurele sponsors of mecenasen BASF Antwerpen nv, Niko nv, Vanbreda Risk & Benefits nog twee jaar aan boord voor een jaarlijks bedrag van 5.000 euro. Met de vzw Maria-Elisabeth Belpaire werd een nieuwe mecenas aan dit rijtje toegevoegd. Het Fonds kon ook rekenen op de steun van de familie Nottebohm, die onze internationale reisbeurs de komende vijf jaar met 3.000 euro ondersteunt. Op 21 november werden deze huidige en ook potentiële nieuwe mecenasen in de atelierflat van Jozef Peeters uitgenodigd voor een exclusief netwerkmoment. Speciaal voor deze gelegenheid werd een 'mappe' met litho's van Peeters uit 1921 in een hedendaagse vormgeving en in beperkte oplage uitgegeven.

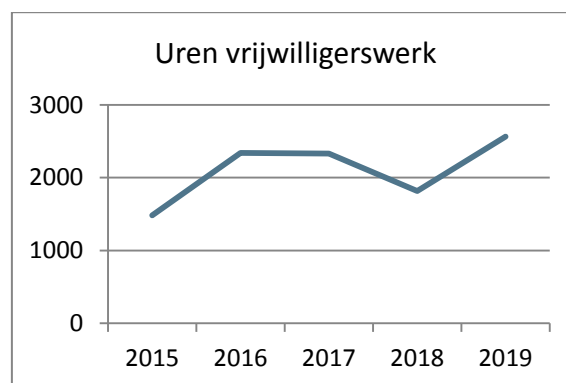

Christophe Vekeman in debat met Franc Schuerewegen.

OD6.2.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience stimuleert haar cultureel-erfgoedgemeenschappen om actief deel te nemen aan de uitvoering van de basisfuncties.

INDICATOR: aantal uren vrijwilligerswerk

- In 2019 werd de vrijwilligerswerking in de Erfgoedbibliotheek verder opgedreven en gestroomlijnd. Zo gingen we met de verspreiding van een vacature voor de eerste keer gericht (en met succes) op zoek naar nieuwe vrijwilligers om onze afdeling catalografie te ondersteunen. Er werd geïnvesteerd in gepaste interne opleidingen voor de (nieuwe) vrijwilligers, zodat ze ook kunnen meedraaien in de vaktechnische onderdelen van een erfgoedbibliotheek, zoals digitalisering, catalografie en behoud en beheer. Allemaal samen waren de 21 vrijwilligers in de Erfgoedbibliotheek in 2019 goed voor **2.564 uren vrijwilligerswerk**.

OD6.3.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is een partner in meerdere netwerken die nieuwe opportuniteiten voor samenwerking exploreert en aangrijpt.

INDICATOR: nieuwe opportuniteiten voor samenwerking grijpen

- **Nieuwe samenwerkingsverbanden** werden aangegaan met:
 - Google Books (zie OD4.3.)
 - DE DAGEN (zie OD6.1.)
 - Museum Meermanno (zie OD3.1.)
 - Uitgeverij P, Uitgeverij Houtekiet, Standaard Uitgeverij Strips (zie OD1.3.)

Reguliere werking

- De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience heeft een **coördinerende opdracht voor de museumbibliotheken** van het Letterenhuis, Vleeshuis, Museum Mayer van den Bergh, Red Star Line Museum, Museum aan de Stroom en Antwerpen Kunstenstad. We verzorgen de aankoop, levering en catalografie van (nieuwe) publicaties voor deze instellingen. In 2019 werden nieuwe bibliografische records toegevoegd voor: Museum aan de Stroom (32), MAS - Etnografische Collectie Antwerpen (128), Museum Mayer van den Bergh (43), Collectiebeleid Antwerpen Kunstenstad (1), Letterenhuis (55), Red Star Line Museum (828).

- De Erfgoedbibliotheek verzorgt alle aanvragen voor een **wettelijk depotnummer** voor publicaties die de stedelijke diensten uitgeven. In 2019 werden 155 nummers aangevraagd.
- De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is lid van verschillende (vak)organisaties.
 - Nationaal:
 - Elektron vzw
 - Vereniging van Religieus-Wetenschappelijke Bibliothecarissen (VRB)
 - Vlaamse Erfgoedbibliotheek vzw
 - Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie vzw (VVBAD)
 - Internationaal:
 - Consortium of European Research Libraries (CERL)
 - International Association of Libraries, Museums, Archives and Documentation Centres of the Performing Arts (SIBMAS)
 - International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)
 - Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche (LIBER)
 - Online Computer Library Center (OCLC)
- Medewerkers van de Erfgoedbibliotheek participeren in verschillende bestuursorganen:
 - Vlaamse Erfgoedbibliotheeken
 - An Renard: secretaris-penningmeester, dagelijks bestuur en raad van bestuur
 - Steven Van Impe en An Renard: algemene vergadering
 - Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief en Documentatie (VVBAD)
 - An Renard: raad van bestuur
 - Abraham (Catalogus van Belgische kranten)
 - An Renard: stuurgroep (voorzitter)
 - ADVN
 - Marie-Charlotte Le Bailly: wetenschappelijke raad
 - Universiteit Antwerpen
 - An Renard: klankbordgroep geschiedenis
 - Tijdschrift *De Boekenwereld*
 - Sam Capiou: 'Antwerpse' redactieraad
 - Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren (DBNL)
 - An Renard: commissie DBNL
 - Delpher
 - An Renard: raad van toezicht
 - Vereniging van Religieus-Wetenschappelijke Bibliothecarissen
 - Steven Van Impe: algemene vergadering
 - Vlaamse Werkgroep Boekgeschiedenis
 - Steven Van Impe: Bestuur
 - Vereniging van Antwerpse Bibliofielen
 - Steven Van Impe: Bestuur
 - Tijdschrift *HistoriANT*
 - Steven Van Impe: Redactie
 - Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis
 - Steven Van Impe: Redactie

- Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV)
 - Steven Van Impe: Stuurgroep
- De Erfgoedbibliotheek neemt een sociale rol op ten aanzien van mensen die in de bibliotheek werkervaring willen opdoen:
 - In de Erfgoedbibliotheek begeleiden we permanent zes werkervaringsklanten die via het OCMW Antwerpen volgens het art. 60-statuuut worden tewerkgesteld. Adel Andarabi (mei 18 – mei 19), Ali Hussaini (september 19 – juni 19), Nart Ali (juni 18 – juni 19), Abdul Ghawi (juli 18 – juli 19), Ahmed Kasim (september 18 – januari 19, verplaatst) en Alireza Lashgari (februari – oktober 19) beëindigden hun contract in 2019. Ahmed Abboosh (juli 18 – januari 20) was het hele jaar aan de slag. Dimitri Vermeiren (mei 19 – juli 20), Abdul Alboush (mei 19 – mei 21), Hadi Alizada (juni 19 – juni 20, Iman Davoudi (juni 19 – december 20), Tarek Alsayed Yahya (september 19 – maart 21) en Thamer Thabet (november 19 – maart 20, verplaatst) startten in 2019.
 - In 2019 liepen drie personen een beroepsverkennde stage in de bibliotheek: Sabine Bruyninckx (Emino), Dries Crauwels (Emino) en Tina Airhunmwunde (OCMW).

OD6.4.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience handhaaft haar rol als pleitbezorger voor de Vlaamse Erfgoedbibliotheeken vzw.

INDICATOR: actieve participatie in projecten van de Vlaamse Erfgoedbibliotheeken:

- Hoewel de kantoren van de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheeken omwille van plaatsgebrek verhuisden naar een andere locatie, bleef de Erfgoedbibliotheek een actieve participant in alle projecten van de Vlaamse Erfgoedbibliotheeken:
 - Deelname aan het bestuur (zie OD6.3.)
 - STCV (zie OD4.1.)
 - Wijzer Waarden (zie OD1.2.)
 - DBNL (zie OD4.3.)
 - Abraham 2020 (zie OD4.1.)

Infrastructuur

SD7 – Het ruimtelijk en zakelijk beheer van Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is geoptimaliseerd.

Doelstellingen, indicatoren en acties

OD7.1.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience zoekt naar oplossingen voor een structureel tekort aan vrije depotruimte van ongeveer 6.000 lopende meter.

INDICATOR: *haalbaarheidsonderzoek om 6.000 lopende meter vrije depotruimte te realiseren*

- De dienst musea en erfgoed van de stad Antwerpen werkt aan een **structurele oplossing** voor de depotproblematieken in Antwerpen. Meer nieuws in de komende jaren.

Reguliere werking

- Structurele **revisie** (zie OD2.1.) zorgt er ook voor dat alle publicaties opnieuw netjes op het rek staan. Het creëert dus (in beperkte mate) vrije rekruimte.

Projecten

- De **verhuis van de ontschimmelde collectie** naar haar originele locatie in magazijn C3 (zie OD2.1.) maakt opnieuw plaats vrij, ook al omdat het hele project werd gecombineerd met andere (kleine) collectieverhuisbewegingen.
- De **quarantaineruimte** verhuisde naar een veel kleinere en nieuw ingerichte locatie, zodat de rekken de 'oude' quarantaineruimte gewone collectiestukken kunnen worden bewaard.
- De verhuis van onze collectie **microfilms** (zie OD2.1.) creëerde vrije rekruimte.

OD7.2.: De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience onderzoekt de mogelijkheden om de bibliotheek anders in te richten, met het oog op een betere dienstverlening, efficiëntiewinst in de werkprocessen en de creatie van een ontmoetingsplek in het hart van de stad.

INDICATOR: becijferde scenario's voor aanpassingen aan de infrastructuur

- Dit is voorlopig nog niet aan de orde. Meer nieuws in de komende jaren.

Reguliere werking

- Naarmate de digitale dienstverlening van de Erfgoedbibliotheek toeneemt, daalt het aantal magazijnaanvragen. Er werd beslist om voortaan permanent **twee in plaats van drie magazijniers** in te zetten voor boekophalingen. Tijdens die ophaaldiensten worden geen achtergrondtaken meer uitgevoerd, zodat de beloofde levertijden (gebruikers moeten maximaal 15 minuten wachten op een boek dat uit het magazijn wordt opgevraagd) gehandhaafd kunnen blijven.

Projecten

- Om alle werkprocessen in de bibliotheek logisch te clusteren verhuisden enkele diensten intern van locatie:
 - De dienst behoud en beheer (binderij, atelier, bureaus), die over verschillende locaties was verspreid, verhuisde naar de voormalige conciërgewoning zodat ze nu echt als één dienst kunnen (samen)werken.
 - Om tegemoet te komen aan de vraag van de werknemers naar een grotere refter, verhuisden de bureaus van de gebouwbeheerders naar het grote landschapsbureau. Hun voormalige kantoor werd omgevormd tot een polyvalente ruimte, die deels als refter en deels als vergaderruimte dienst zal doen.

OD7.3.: De dienst musea en erfgoed heeft tegen 2023 zijn zakelijk beleid meer inzichtelijk gemaakt.

Als gevolg van de interne staatshervorming kreeg de stad Antwerpen de bevoegdheid over de Arenbergschouwburg, DIVA, FOMU, MoMu en het Vredescentrum en als gevolg van de inkanteling van het OCMW de verantwoordelijkheid over het Maagdenhuis. Dit leidde in 2019 enerzijds tot een wijziging in het organogram cultuur en anderzijds tot de oprichting van het autonoom gemeentebedrijf Culturele Instellingen Antwerpen.

Actie 1 Wijziging organogram cultuur

Als gevolg van de interne staatshervorming en de inkanteling van het OCMW was de afdeling cultuur genooddaakt om zijn werking te herbekijken en via een grondige wijziging in het organogram terug evenwicht te brengen in zijn teams. De facto wordt hierdoor de vroegere afdeling musea en erfgoed gesplitst. Deze transitie werd voorbereid in 2019 en zal vanaf 1 april 2020 uitgerold worden.

- De afdeling boek en letteren, onder leiding van Yannick Bochem, zal bevoegd zijn voor de werking van de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Letterenhuis (incl. boekenstad en lijsternest), Permeke en de openbare bibliotheken.

- De afdeling musea, onder leiding van Lies Buyse, zal bevoegd zijn voor de werking van DIVA, FOMU, MAS (incl. regionale rol), Middelheimmuseum (incl. Kunst in de Stad), MoMu, Museum Mayer Van den Bergh (incl. monumentale kerken Antwerpen), Museum Plantin Moretus, Museum Vleeshuis (incl. Beiaardconcerten), Red Star Line Museum, Rubenianum en Rubenshuis. Deze afdeling is ook bevoegd voor de centrale werking rond behoud en beheer en blijft van daaruit samenwerken met de andere erfgoedinstellingen in de stad. De verdere samenwerking met het Maagdenhuis en Vredescentrum wordt in 2020 onderzocht.
- Daarnaast is er nog een afdeling podium en een ondersteuningsbeleid naar het brede veld.

Actie 2 Oprichting autonoom gemeentebedrijf

Het stadsbestuur van Antwerpen heeft in het bestuursakkoord de ambitie geformuleerd om de groepsarchitectuur te herbekijken om zo het aantal verzelfstandigde entiteiten en de bijhorende overheadkost verder terug te schroeven. Het bestuursakkoord formuleerde hierbij concreet dat de musea verbonden aan De Museumstichting en deze aan vzw Antwerpen Kunstenstad voortaan in één groep zouden moeten functioneren en financieel onder een interne verzelfstandiging. In 2019 werd er aan een hels tempo gewerkt om dit te realiseren.

- Het college van burgemeester en schepenen bekrachtigde begin 2019 het basisprincipe uit het bestuursakkoord dat de musea stedelijke instellingen zijn die een verzelfstandiging nodig hebben om een vlotte financiële afhandeling te kunnen garanderen. Personeel en patrimonium worden niet mee verzelfstandigd.
- Het college van burgemeester en schepenen gaf de strategische cel de opdracht om verzelfstandiging te realiseren. De strategische cel ging hierover in overleg met zowel De Museumstichting als de vzw Antwerpen Kunstenstad en kwam tot de vaststelling dat een interne verzelfstandiging onvoldoende was om de huidige werking te garanderen. Er werd daarom gekozen voor de oprichting van het autonoom gemeentebedrijf Culturele Instelling Antwerpen en daar naast de musea ook de Arenbergsschouwburg, Culturele Stadsprojecten en het Vredescentrum in onder te brengen. In het AG komt er aandacht voor de aanvullende financiering en de instellingsgedachte.
- Bij de oprichting van het AG bleek het fiscaal het meest interessant om een winstoogmerk te hebben. Het Cultureel Erfgoeddecreet verbiedt dit. Hierdoor werd er uiteindelijk gekozen voor een tweeling AG waarbij zowel het bestuur als de procedures identiek zijn, maar waarbij erfgoed zijn non-profit statuut bewaart (AG Culturele Instellingen Antwerpen/Erfgoed) en kunsten een profit statuut krijgt (AG Culturele Instellingen Antwerpen/Kunsten).
- In oktober werd het AG opgericht. De raad van bestuur is politiek samengesteld en bestaat uit Annelies Thoelen, Bartold Maréchal, Koen Palinckx, Lebuin D'Haese, Luk Lemmens, Omar Fathi, Tatjana Scheck, Yolande Avondroodt en schepenen Nabilla Ait Daoud als voorzitter. Het directiecomité werd belast met het dagelijks bestuur en bestaat uit Maartje Stubbe, Lies Buyse, Milan Rutten, Yannick Bochém en Wim Van Damme, voorzitter.

- Er wordt gewerkt met het boekhoudpakket Adfinity waar De Museumstichting reeds mee aan de slag was. Dit pakket is een eerste stap in de richting van een betere zakelijke transparantie, zowel intern als extern.
- In 2020 wordt de werking van het AG verder verfijnd. Tot deze klaar zijn voor implementatie gelden er zowel voor de instellingen die tot en met 2019 verbonden waren aan vzw Antwerpen Kunstenstad als voor deze die verbonden waren aan De Museumstichting overgangsmaatregelen.

Actie 3 Meerjarenplanning

In 2019 werd de meerjarenplanning van de stad Antwerpen voorbereid en goedgekeurd. Musea en erfgoed maakt deel uit van het actieplan BRS01 cultuur en heeft daar de eindverantwoordelijkheid over zes acties. Het stadsbestuur herbevestigt hiermee formeel zijn engagement tot realisatie van de beheersovereenkomsten met Vlaanderen en legt een bijkomend accent rond beleving, educatie en participatie. Tegen 2022 legt de stad ook een aantal nieuwe beleidsaccenten die dan een doorvertaling zullen krijgen in de nieuwe beleidsplannen.

Financieel neemt de stad, conform de principes achter de verzelfstandiging, opnieuw zijn volle verantwoordelijk voor personeels- en facilitaire kosten. Dit zou normaal een financiële verlichting moeten betekenen, maar door de stadsbrede besparing op marketing en IT nivelleert dit tot het huidige niveau. Het stadsbestuur continueert zijn huidig engagement in de werkingsmiddelen voor musea en erfgoed en voorziet bijkomende middelen voor accenten uit het bestuursakkoord. Deze middelen worden wel niet geïndexeerd. Het stadsbestuur investeert ten slotte fors in zowel collectie, presentatie als in een aantal grondige renovaties. Hiermee herbevestigt de stad zijn vertrouwen in de musea en erfgoedinstellingen en geeft ze de financiële injectie die nodig is om het werkingsniveau aan te houden. Daarenboven stelt het stadsbestuur de musea verantwoordelijk voor het vinden van bijkomende middelen om zo verder te kunnen groeien.

Actie 4 Besparingen Vlaanderen

In het najaar 2019 kondigde de Vlaamse regering een besparing van 3% aan op de werkingssubsidies voor de erfgoedsector. Op dat moment was de begroting voor 2020 al rond en de werking in de huizen grotendeels opgestart. Het AG Culturele Instellingen Antwerpen heeft daarom besloten om deze besparingen niet uit te voeren op de begroting van de verschillende huizen, maar in de plaats daarvan een aantal overkoepelende projecten te schrappen of uit te stellen. Vanaf 2021 zou de besparing gecompenseerd moeten worden door de stijging van de ticketinkomsten.

OD7.4.: De dienst musea en erfgoed streeft naar een meer gediversifieerde vorm van financiering tegen 2023.

Op basis van een nulmeting in 2016 blijkt dat musea en erfgoed 11% van de werkingsmiddelen uit aanvullende financiering haalt. Een benchmark met de landelijk erkende musea in datzelfde jaar leert dat musea en erfgoed hiermee iets onder het Vlaamse gemiddelde scoort en dat de inkomstenbronnen relatief eenzijdig zijn. In 2019 lag de focus op de optimalisering van de bestaande financieringsbronnen.

Actie 1 toegangstarieven

Uit de nulmeting van 2016 blijkt dat 69% van de aanvullende financiering gerealiseerd wordt via verkoop van tickets. De laatste tariefaanpassing dateert van 2011 en sindsdien zijn de inkomsten relatief stabiel op groepsniveau. Het stadsbestuur heeft daarom besloten om de ticketprijzen te herbekijken. In 2019 werd de voorstudie afgerond met hierin enerzijds een verhoging van het basistarief en anderzijds een actualisering van het kortingsbeleid. Begin 2020 wordt deze oefening afgestemd op deze van De Museumstichting en dan ter goedkeuring voorgelegd aan de gemeenteraad.

Actie 2 shop

Uit de nulmeting van 2016 blijkt dat 12% van de aanvullende financiering gerealiseerd wordt via verkopen uit de shops. De inkomsten zijn op groepsniveau relatief stabiel gebleven, maar achter de schermen loopt het proces moeizaam. In 2019 werd het team marketing cultuur daarom versterkt met een afdeling verkoop. Deze focuste in 2019 op een inventarisatieoefening en een optimalisering van processen. Op deze manier staat de basis opnieuw goed en kan er vanaf 2020 via proeftuinen gewerkt worden aan een verhoging van deze inkomsten.

Actie 3 sponsoring

Uit de nulmeting van 2016 blijkt dat 11% van de aanvullende financiering gerealiseerd wordt via sponsoring. Dit staat los van de sponsoring die de stad ontvangt voor investeringen in het patrimonium. De stedelijke musea van Antwerpen stellen vast dat het gehanteerde model van corporated sponsoring sinds de crisis niet meer het gewenste resultaat haalt en dat de samenwerking met de bedrijven herbekeken moet worden. In 2019 stelde het overkoepelende bedrijf Talentontwikkeling en Vrijtijdsbeleving daarom een centrale figuur aan die zowel voor cultuur als sport een voorstudie maakte. Ondertussen bleef de werking met de ondersteunende verenigingen wel goed werken en werden er op een schaal van de individuele huizen mooie samenwerkingen neergezet.

Bijlage 1: bijzondere aanwinsten moderne drukken

Aangekocht op een veiling

- Arenberg (Brussel), 13-14 december 2019: loten 349 en 365.
- Bernaerts (Antwerpen), 21 maart 2019: lot 1318.
- Ferraton (Sint-Gillis, Brussel), 22-23 februari 2019: loten 706, 726, 792 en 820.
- Van de Wiele (Brugge),
 - 15 maart 2019: loten 192, 196, 198, 202, 204 en 234.
 - 4 en 5 oktober 2019: loten 93, 120, 140, 154, 262, 270, 629 en 630.
 - 23 november 2019: loten 441, 446, 452, 453 en 463.

L'An : poème / Thomas Braun ; ill. Franz M. Melchers. - Bruxelles : E. Lyon-Claesen, 1847 [=1897]. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 841602. – 1.187,50 euro.

Bevat, naast de voorkaftillustratie, 16 lithografieën van Franz M. Melchers (Münster, 1868 - Antwerpen, 1944) die de seizoenen en maanden illustreren.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 15 maart 2019, lot 192.

Ave / Herman Teirlinck ; houtsneden Frans Masereel. - Antwerpen : De Sikkel, 1938. - 56 p. : ill. Cat.nr. 846115.

Oplage: 700 genummerde exemplaren, nrs. 101-700 en de gesignde nrs. 1-100.

Nr. 80.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 120.

Boudewijn / Felix Timmermans. - Amsterdam : Van Kampen & Zoon, [1919]. - 115 p. : ill. Cat.nr. 848128. – 2.000 euro.

Kl. in-4°, 116 pp met ill. F.T.

Oplage: 50 genummerde luxe-exemplaren met illustraties, vignetten en kaft handgekleurd door Felix Timmermans.

Nr. 9, vol perkamentband met goudopdruk, met ex-libris L.J. Versluys.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 23 november 2019, lot 441.

Le Carillonneur / Georges Rodenbach ; etsen P.-A. Bouroux. - Paris : Société des Médecins Bibliophiles, 1931. - 266 p. : ill. (Médecins bibliophiles ; vol. 10). Cat.nr. 846125. – 450 euro.

Losse katernen, het geheel in foedraal. Oplage: 150 genummerde exemplaren, nrs. 1-100 "*pour les sociétaires*", en nrs. CI-CL.

Nr. CXXIII, bestemd voor M. Bouroux.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 140.

Carrousels et baraques / tekst en ill. Edgard Tijtgat. - London : Cyril Beaumont, 1919. - [Z.p.] : ill.
Cat.nr. 841592. – 2.500 euro.

Oplage: 150 genummerde exemplaren; nrs. 1-40 handgekleurd en gesigneerd.

Nr. 112.

Aangekocht op de veiling Van de Wiele, 15 maart 2019, lot 196.

Le Champ de Lin / Stijn Streuvels ; vert. Josse de Zangré et Jean Borginon. - Courtrai : Zonnewende, 1943. – 276 p. Cat.nr. 846114. – 687,50 euro.

Nr. 1, omslag overbonden door bruine halflederen band.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 629.

Le déclin du Waterhoek / Stijn Streuvels ; vert. Betty Colin. - Courtrai : Editions Zonnewende, 1943. - 311 p. Cat.nr. 846113. – 687,50 euro.

Oplage: 10 genummerde exemplaren, nrs. 1-10.

Nr. 1, omslag overbonden door bruine halflederen band.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 630.

Les écrits de novembre / Marcel Wolfers ; ill. Anto-Carte. - Paris : F. Dorel, 1922. - 55 p. : ill. (Cahier du marchand d'images ; vol. 2). Cat.nr. 844562 - 577,75 euro.

Oplage: 275 genummerde en gesigneerde exemplaren.

Nr. 219.

Aangekocht op de veiling van Ferraton, 22 februari 2019, lot 706.

De ekster op de galg / Herman Teirlinck ; houtsneden Frans Masereel. - Antwerpen : De Sikkel, 1937. - 91 p. : ill. Cat.nr. 846116.

Oplage: 700 genummerde exemplaren, nrs. 101-700 en de gesigneerde nrs. 1-100.

Nr. 80.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 120.

L'érection expérimentale / Gilbert Senecaut ; inl. Roger Vitrac. - Anvers : L'aiguille Aimantée, [s.a.]. - [Z.p.]. - Cat.nr. 844560. – 555,50 euro.

Surrealistische uitgave.

Oplage: 165 exemplaren, 150 ongenummerde exemplaren, nrs. 1-10 en nrs. I-V.

Met opschrift "Ex Libris / Van den Velde".

Aangekocht op de veiling van Bernaerts, 21 maart 2019, lot 1318.

Het Hovenierken Gods / Felix Timmermans. - Amsterdam : P.N. Van Kampen & Zoon, [1926]. - 68 p. : ill. Cat.nr. 848126. – 625 euro.

Met tien pentekeningen door Felix Timmermans.

Oplage: 270 genummerde exemplaren, nrs. I-X, elk met een der oorspronkelijke tekeningen met de hand gekleurd en gesigneerd, en nrs. A-E (niet in de handel). Daarnaast ook 250 genummerde exemplaren, waarvan 150 voor België en 100 gebonden in halfleder door Jan Wansink voor Nederland.

Nr. 2, gebonden in halfleder door Jan Wansink.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 23 november 2019, lot 452.

Het kindeken Jezus in Vlaanderen / Felix Timmermans. - Amsterdam : Van Kampen & Zoon, [1917]. - 206 p. : ill. Cat.nr. 848127. – 1.875 euro.

Oplage: 25 genummerde luxe-exemplaren.

Nr. 1, gebonden in vol perkament met goudopdruk en gekleurde illustratie.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 23 november 2019, lot 453.

La maison dans la dune / Maxence van der Meersch ; ill. Henri Cassiers. - Paris : L'édition d'art H. Piazza, 1937. - 216 p. Cat.nr. 844566. – 216,75 euro.

Oplage: 2.500 genummerde exemplaren, nrs. 1-20 en nrs. 21-150 elk met een toegevoegde suite.

Nr. 118.

Aangekocht op de veiling van Ferraton, 22 februari 2019, lot 726.

Un mâle : édition définitive / Camille Lemonnier ; voorwoord J.H. Rosny. - Paris : Société de Mercure de France, 1898. - 338 p. Cat.nr. 841587. – 175 euro.

Onbekende oplage.

Nr. 9, met gesigioneerde opdracht "*à Emile Claus / En souvenir d'une / amitié qui n'a pas [...] / depuis plus de vingt ans / que parut le première / édition de ce livre / Astene, 23 juillet 98*".

Aangekocht op de veiling Van de Wiele, 15 maart 2019, lot 204.

De man zonder lijf / Herman Teirlinck ; houtsneden Frans Masereel. - Antwerpen : De Sikkel, 1937. - 56 p. : ill. Cat.nr. 846117.

Oplage: 700 genummerde exemplaren, gesigioneerde nrs. 1-100 en nrs. 101-700.

Nr. 80.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 120.

Mer du Nord / gedichten M. Carême ; ill. H.V. Wolvens. - Schoten : Paeshuys, 1968. Cat.nr. 841596. – 112,50 euro.

Bevat 30 tekeningen van H.V. Wolvens bij 30 onuitgegeven gedichten van M. Carême.

Oplage: 400 genummerde en gesigioneerde exemplaren.

Nr. 269.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 15 maart 2019, lot 198.

Mon pays ; cent bois gravés / Frans Masereel. - [S.l.] : Frans Masereel, 1956. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 844567. – 237,75 euro.

De 100 origineles gravures werden geschonken aan de Koninklijke Bibliotheek van België.

Oplage: 1.250 gesigioneerde exemplaren, 850 Franstalig en 400 Nederlandstalig.

In een wit foedraal.

Aangekocht op de veiling van Ferraton, 22 februari 2019, lot 792.

Reintje van der Schalk, markies van Eijerstruiven, grootmeester van het kippenhok, en vrijheer van de druiven. 6de verbeterde dr. - Amsterdam : .G. Theod. Bom, [ca. 1870]. - 30 p. : ill. Cat.nr. 846112 – 275 euro.

Bevat 16 chromolitho's.

Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 262.

Terug / gedichten Guido Gezelle ; inl. Albert De Vos ; tekst Paul Vanderschaeghe ; zinkgravures Martin Wallaert. - Brugge : De Printmaker, 1980. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 846165. – 225 euro.
Losbladige uitgave in zwarte linnen kft met goudopdruk, met 14 gedichten van Guido Gezelle en 5 genummerde en gesigeneerde zinkgravures van Martin Wallaert.
Oplage: 70 genummerde en gsigneerde exemplaren, nrs. 1-50, nrs. I-X (voorafgegaan door E.A.), en nrs. A-J (hors commerce, voorafgegaan door H.C.).
Nr. H.C. C³/10, gesigeneerd door de kunstenaar, de letterkundige Paul Vanderschaeghe en priester-dichter Albert De Vos.
Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 154.

De vertraagde film / Herman Teirlinck ; houtsneden Frans Masereel. - Antwerpen : De Sikkel, 1937. - 58 p. : ill. Cat.nr. 846118.
Oplage: 700 genummerde exemplaren, nrs. 101-700 en de gesigeneerde nrs. 1-100.
Nr. 80.
Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 120.

Vos en Konijn, een leerzaam verhaal uit het dierenland voor de jeugd / Jan Schenkman. - Amsterdam : Hendrik Vleck, [1862]. - 31 p. : ill. Cat.nr. 846111 – 275 euro.
Met 6 handgekleurde lithogr. prenten.
Zeer zeldzaam, uit de collectie van Gerrit Komrij.
Lust en Leering, p.93: “*Kluchtige uitloper van de oude dierenfabel. Evenmin een vrolijk verhaal, waarin de vos met behulp van kat-herbergierster een onnozel konijn dronken voert en van zijn huissleutel berooft, waarna de deur van het kippenhok openligt. Eindigt met een rechtszitting en hangpartij.*”
Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 4-5 oktober 2019, lot 270.

De zeer schoone uren van juffrouw Symforosa begijntjen / Felix Timmermans. - Antwerpen : De Sikkel, [1930]. - 62 p. : ill. Cat.nr. 848129. - 275 euro.
Niet vermeld in publicatie maar volgens veilingcatalogus met originele handgekleurde illustraties van Jules Fonteyne.
Gedrukt op de persen van J.E. Buschmann.
Oplage: 210 gesigeneerde exemplaren, nrs. I-X en 1-200.
Nr. 74.
Aangekocht op de veiling van Van de Wiele, 23 november 2019, lot 446.

Nieuw drukwerk in de marge

- **Adam de Eerste en Octave de Achtste**

Pili pili : drie scabreuze kortverhalen / Guy Prieels ; frontispice Mugo. [Gent] : Octave de Achtste, 2019. - 27 p. : ill. Cat.nr. 844043 (Petit Octave ; vol. 12). (Octave Scheire) – schenking.

In opdracht van Octave de Achtste schreef Guy Prieels voor de gelegenheid drie scabreuze kortverhalen.

Voorgesteld op zondag 12 mei 2019 in het Museumcafé Huis van Alijn.

Oplage: 100 genummerde en gesignde exemplaren, nrs. 1-25 bevatten een originele tekening, naast 6 Romeins genummerde exemplaren voor de medewerkers.

Nr. 66.

- **De 2 Zoete Lievekes Pers**

Lut Ureel (1933-2018) : een hommage in zeven citaten. - Alveringem : De 2 Zoete Lievekes Pers, 2019. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 844038 (Hendrik Verschave) – schenking.

Uitgave ter gelegenheid van de literaire hommage aan de schrijfster op zondag 28 april, gedrukt voor het Mout- & Brouwhuis de Snoek (Alveringem).

Oplage: 160 genummerde exemplaren, waarvan 20 Romeins genummerd en gesignd.

Nr. III.

- **De Carbolineum Pers**

De antiquair : libretto / Anton van Wilderode ; houtsneden van Bram Malisse ; nawoord Boris Rousseeuw. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2019. - 56 p. : ill. + 1 foto. Cat.nr. 848474. – 250 euro.

Anton van Wilderode schreef dit libretto in 1958 voor de toenmalige Belgische Radio en Televisie, die het in 1959 uitzond op televisie als kamer-opera. In 1963 werd het door de Koninklijke Vlaamse Opera op de planken gebracht als opera-eenakter, in maart in Antwerpen en in mei in Franse vertaling in Parijs. De tekst bleef tot nu toe ongepubliceerd.

Bram Malisse maakte hiervoor 12 houtsneden. Met de hand gezet en met de handpers gedrukt.

Oplage: 60 genummerde exemplaren, nrs. 1-50 gebonden in papier, nrs. I-X gebonden in kalfsperkament.

Nr. VII.

Bertken / Stijn Streuvels ; voorwoord Toon Toon Breës ; houtsneden Isabelle Vandenabeele. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2019. - 71 p. : ill. Cat.nr. 845967. – 300 euro.

In 1904 publiceerde Stijn Streuvels het griezelverhaal *Bertken* in de bundel *Dorpsgeheimen*. Nadien werd het nooit meer herdrukt. De bibliofiele heruitgave verschijnt in het vijftigste sterfjaar van Streuvels. Streuvelskenner Toon Breës analyseert hoe Streuvels aan dit verhaal kwam, en waarom hij het nadien schrapte uit zijn werk.

Isabelle Vandenabeele maakte hiervoor 13 houtsneden, plus een sierletter in lino voor het begin van elk van de 13 hoofdstukken.

Oplage: 60 gesigioneerde exemplaren met de hand gezet en met de handpers gedrukt op geschept, nrs. 1-50 gewoon gebonden, nrs. I-X gebonden in kalfsperkament.

Nr. II, gedrukt voor EHC.

Hoofse brieven / Luc Boudens. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2018. - 72 p. : ill.. Cat.nr. 839180 (De Carbolineum Pers) – 250 euro.

Verlucht met acht tekeningen van de auteur.

Digitaal vermenigvuldigd, en met de hand gebonden.

Oplage: 50 genummerde en gesigioneerde exemplaren, nrs. 1- 40 gebonden in kartonnen band, nrs. I-X gebonden in kalfsperkament.

Nr. VI.

Femke en Lobke gaan veldrijden : een vettige vertelling / Marnix Peeters. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2019. - 49 p. : ill. + 1 losse bijlage. Cat.nr. 844040 (De Carbolineum Pers) – 300 euro.

Dit onuitgegeven verhaal van Marnix Peeters werd met de hand gezet en met de handpers gedrukt. De tekeningen van de auteur en de sierletters van Luc Boudens zijn eveneens met de handpers afgedrukt.

Oplage: 50 genummerde en gesigioneerde exemplaren, nrs. 1-40 en nrs I-X, gebonden in perkament, handgekleurd en met een originele tekening.

Nr. VI.

Een orchidee tussen de aardappels : Louis Couperus bespot in woord en beeld / H.T.M. van Vliet ; karikatuur Gabriel Koosbroek ; tek. Bruno Vekemans. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2019. - 2 vol. : ill. Cat.nr. 842057 (De Carbolineum Pers) – 300 euro.

Vanaf zijn debuut oogstte Louis Couperus (1863-1923) bewondering maar ook scherpe kritiek en spot. Voortdurend zorgde hij als Haagse dandy, dichter, succesvolle romanschrijver, feuilletonist, reisjournalist en voordrager van eigen werk voor ophef en controverse. Zijn persoon en werk riepen zoveel weerzin op dat hij tekenaars inspireerde tot karikaturen en critici tot scheldkanonnades en spottende teksten. Drie jaar lang heeft Couperus-specialist dr. H.T.M. van Vliet al dit vergeten materiaal, gaande van 1892 tot 1972, opgediept uit soms obscure bladen, chronologisch gerangschikt en voorzien van uitvoerige aantekeningen.

Het verscheen op vrijdag 24 mei 2019 bij de opening van de gelijknamige tentoonstelling in het Louis Couperus Museum (Den Haag).

Oplage: 100 genummerde en gesigioneerde exemplaren, nrs. 1-80 ingenaaid, nrs. I-XX gebonden in perkament. Met foedraal.

Nr. III.

Steedsche smoelen : de echte Latemse brieven over de lente / Karel Van de Woestijne ; voorwoord Boris Rousseeuw. - Kalmthout : De Carbolineum Pers, 2019. - 39 p. Cat.nr. 840953 (De Carbolineum Pers) – 250 euro.

Decennia lang hebben bio- en bibliografen van Karel Van de Woestijne herhaald dat zijn novelle *Latemse Brieven over de Lente aan Adolf Herckenrath* – voor het eerst verschenen in 1901 en dikwijls herdrukt – bestond uit echte, verstuurde brieven. Nu de écht verstuurde brieven na meer dan een eeuw consulteerbaar zijn in het Antwerpse Letterenhuis, blijkt het om totaal andere tekst te gaan. Wat Van de Woestijne publiceerde, was fictie.

De échte brieven zijn nu met de hand gezet en met de handpers gedrukt, analoog aan *Latemse dageraad* van Julius de Praetere, een kwart eeuw geleden bij de De Carbolineum Pers verschenen. Oplage: 50 genummerde exemplaren, nrs. I-X gebonden in perkament en nrs. 1-40 gebonden in karton.

Nr. V, met handgekleurde initialen en ingekleefde illustraties.

Twee koningskinderen / Gerrit Komrij. - [S.l.] : De Carbolineum Pers / Antiquariaat Tanchelmus, 2019. - [Z.p.]. Cat.nr. 841056 (De Carbolineum Pers) – schenking;
Uitgave n.a.v. “*De Carbolineum Pers te gast bij Antiquariaat Tanchelmus vrijdag 1 maart 2019*”.

- **Demian**

BBB extra zending / K. Schippers, J. Bernlef en G. Brands. - Antwerpen : Demian, 2018. - [Z.p.]; Cat.nr. 839235 (Demian) – 50 euro.

Uitgave naar een idee van K. Schippers ter gelegenheid van *De Barbarber Tentoonstellingen* bij Demian, en op 27 januari 2019 voorgesteld tijdens de feestelijke finissage. Het bevat de eerste versie van een originele Barbarber-premie uit 1968 en een envelop met handgeschreven opschrift van K. Schippers naar voorbeeld van het door hem bewaarde origineel.

In 1968 werden drie teksten van de redacteurs van het tijdschrift Barbarber gedrukt op een strook rood papier. De teksten werden uiteindelijk in een afwijkende vorm gepubliceerd en verzonden aan trouwe Barbarber-abonnees. De vijftig genummerde en door J. Bernlef en K. Schippers gesigioneerde exemplaren van de rode pre-editie sluimerden vijftig jaar in het Barbarber-archief en komen nu alsnog aan het daglicht.

Van de volledige oplage zijn er eenenveertig exemplaren voor de verkoop. Alle omslagenveloppen worden op naam van de intekenaars geadresseerd door Erica Stigter, redactiesecretaresse van Barbarber.

Grafische vormgeving: Jelle Jespers.

Nr. 11, in de oorspronkelijke aan de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience geadresseerde omslag.

Gij, wildeman / Jeroen Olyslaegers ; weefwerk Alexandra Crouwers. - [Antwerpen] : Demian, 2019. - 450 euro.

Voorpublicatie van het eerste hoofdstuk uit Jeroen Olyslaegers' roman in wording *Wildevrouw*, aangekondigd eind 2020 bij uitgeverij De Bezige Bij, met een werk van Alexandra Crouwers. Het verscheen op 15 december 2019 ter gelegenheid van Alexandra Crouwers' tentoonstelling [*The Three Motions of Loom*](#) in het Antwerp Art Pavilion. Alexandra Crouwers vertrok van twee fragmenten uit *Wildevrouw*. De roman speelt zich af in het Antwerpen van de 16^e eeuw. Crouwers dook in de 16^e-eeuwse beeldcultuur en produceerde samen met het Textielmuseum in Tilburg drie monumentale geweven wandkleden (afmetingen: 1.60m x 2.95m). Voor deze editie realiseerde ze een vierde weefwerk uitgevoerd in dubbelzijdige weeftechniek (afmetingen: 34 x 34 cm).

Het geheel is gevat in een eikenhouten doos (afmetingen: 36 x 36:4 cm) met glazen schuifdeksel. De tekst van Jeroen Olyslaegers is deels in zeefdruk aangebracht op het glas en het hout en vormt een hechte eenheid met het weefwerk.

Grafische vormgeving: Jelle Jespers; zeefdruk: Afreux (Antwerpen); weverij: TextielLab (Tilburg); realisatie houten doos: De Furniturst (Antwerpen).

Oplage: 35 genummerde en gesignde exemplaren, waarvan 25 voor de handel bestemd.
Nr. 13.

Woordweven : gedichten, 1956-66 / Bob Bern ; nawoord Dirk De Geest ; samenst. en red. Joost Decorte en René Franken. - Antwerpen : Demian, 2019. - 197 p. : ill. + losse bijlage. ISBN 978-90-812273-8-4. Cat.nr. 842266 (Demian) – 50 euro.

Vormgeving: Jelle Jespers.

Oplage 300 exemplaren, de eerste dertig exemplaren zijn genummerd en gesignd en bevatten een handgeschreven gedicht als bijlage.

Nr. 8.

- **Jozef Moetwillig**

De Weg / Christine D'haen. - Gent : Jozef Moetwillig, 2019. Cat.nrs. 846504 – 846522. (Jozef Moetwillig) – 35 en 80 euro.

De Weg is de 31ste bibliofiele uitgave en boekdrukrealisatie van de private pers Jozef Moetwillig ter gelegenheid herdenking van 26 oktober 2019 n.a.v. de tiende verjaardag van het overlijden van de auteur. De oplage blijft beperkt tot 85 exemplaren, waarvan 25 in doos, I-XXV genummerd, met in suite een uniek werk van Johan De Loore (één enkele variatie hierbij getoond) en gesignd door de kunstenaar; de overige 60 exemplaren: nrs. 26-85.

Nrs. 27 – XXI.

Ander bijzonder drukwerk

- **Druksel (Johan Velter)**

Het vuur van Velázquez : vijf hofnarren / Hans van Pinxteren. - [Gent] : Druksel, 2019. - [Z.p.] Cat.nr. 840952. (Druksel) – 18 euro.

Oplage: 126 genummerde exemplaren, 100 genummerde en 26 geletterde exemplaren.

Nr. 40.

- **Felix Timmermans**

Les tres belles heures de mademoiselle symphorose beguine / Felix Timmermans ; ill. Annette Krane. - [S.l.] : Éditions Saturne, 1951. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 841205. (Antiquariaat De Slegte) – 490 euro. Colofon: "[...] *achevé d'imprimé sur les presses de L'E.N.S.A.A.D. en décembre 1951.*" Tekeningen met de hand ingekleurd.

Oplage: "*Exemplaire unique*".

Zie ook: Opvallendste veilingaanwinsten.

- **Frans Masereel**

Zie: Opvallendste veilingaanwinsten.

- **Guido Gezelle**

Zie: Opvallendste veilingaanwinsten.

- **Herman Teirlinck**

Mijnheer J.B. Serjanszoon, orator Didacticus / Herman Teirlinck. - 3de dr. - Bussum : C.A.J. van Dishoeck, 1927. - 297 p. Cat.nr. 848244. (Antiquariaat Secundus) – 125 euro.

Goudbeletterd halfleer op vijf ribben met gemarmerde platten, kopsnede verguld.

Oplage: 25 genummerde exemplaren.

Nr. 3.

- **Hugo Claus**

[Over Pierre Kemp] / Hugo Claus. - Terhorst : Ser J.L. Prop, 2004. - [Z.p.]. (Oktoberbladen ; afl. 14). Cat.nr. 842271. (Artistiek Bureau) – 169,80 euro.

Fragment uit "*Lezing over poëzie*" (*Beschouwingen voor de BRT*).

Oplage: 30 exemplaren, niet voor de handel bestemd.

De verlossing : scenario / Hugo Claus. - [Antwerpen]: Corsan n.v., [2001]. Cat.nr. 846503. (Artistiek Bureau) – 200 euro.

Fotokopie van het originele handschrift van de auteur. Gesigneerd door de auteur.

Unieke, of althans in een zeer kleine oplage vervaardigde, uitgave van het scenario van de film *De verlossing*. De vorige eigenaar won dit scenario in 2001 met een prijsvraag van het weekblad *Humo*.

Vrijdag : scenario en dialogen / Hugo Claus. - [s.l. : s.n., 1980] - 148 p. Cat.nr. 849119. (Demian) – 40 euro.

Filmscenario, gestencild. Met opschrift in onbekend handschrift op het omslag: *“Vogel ge wilt me zat maken. / adieu”*.

- **Ivo Michiels**

Maria Morella / Ivo Michiels. - [Voorschoten] : Jelle L.S. Pijpers, 1990. - 15 p. (Schrijvers in Voorschoten ; vol. 3). Cat.nr. 844686. (Fokas Holthuis) – 32 euro.

De tekst maakte oorspronkelijk deel uit van de roman *Het afscheid* (1975). Deze herschreven versie werd in opdracht van Nut Voorschoten uitgegeven, ter gelegenheid van het optreden van Ivo Michiels op 23 juni 1990 in het Baljuwhuis in Voorschoten. Vormgeving: Katrien Kloos.

Oplage: 60 genummerde en gesigioneerde exemplaren, 20 exemplaren werden door de auteur Romeins genummerd, 30 kregen een zeefdruk van W.A. Kunst.

Nr. 39.

- **Jotie T’Hooft**

Schreeuwlandschap / Jotie T’Hooft. - Brussel : Manteau, 1975. - 48 p. - ISBN 90-223-0505-8. Cat.nr. 848140. (Antiquariaat De Slegte) – 575 euro.

Met opdracht: *“Voor Deedee / Boekenbeurs 1975 / Jotie”*.

- **Jeroen Brouwers**

Bezonken rood / Jeroen Brouwers. - Amsterdam, De Arbeiderspers, 1981. - 129 p. - ISBN 90-295-0807-X. Cat.nr. 846744. (Fokas Holthuis) – 1.150 euro.

Oplage: 35 genummerde en gesigioneerde luxe-exemplaren in half rood oasis gebonden door Binderij Phoenix (Amsterdam) en van een pagina handschrift van Jeroen Brouwers voorzien; nrs. 1-25 voor de verkoop en nrs. I-X hors commerce. Het bijgevoegde handschrift bevat Brouwers’ adagium *“Niets bestaat dat niet iets anders aanraakt”*, met een elfregelige, lapidaire toelichting.

Nr. III, met een handgeschreven, gesigioneerde opdracht van de auteur onder het colofon: *“Voor Gert Jan Hemmink / vriendschappelijk / en met alle waardering / Jeroen brouwers / Zutphen / 14.XI.81”*.

Gert Jan Hemmink was werkzaam bij De Arbeiderspers; hij was de initiator van de reeks luxe-exemplaren.

Verguld met deze cappa / Jeroen Brouwers. - 's-Gravenhage : Statenhofpers, 2019. - [Z.p.]. Cat.nr. 845598. (Antiquariaat Erik Tonen) - 45 euro.

Op 18 oktober 2018 werd aan Jeroen Brouwers door de Radboud Universiteit Nijmegen een eredoctoraat verleend. *Verguld met deze cappa* werd naar aanleiding van dit eerbetoon als dankrede geschreven, en door zijn echtgenote namens hem tijdens de plechtigheid uitgesproken. Al eerder werd hem thuis de bul uitgereikt en de bijbehorende cappa voor verdienste rond de schouders gedrapeerd. In zijn dankrede gaat Brouwers in op leven en werk van voormalig hoogleraar aan de Radbouduniversiteit W.J.M.A. Asselbergs als dichter bekend onder de naam Anton van Duinkerken. Brouwers noemt zich, evenals Asselbergs immers nergens in afgestudeerd, een dilettant. Met name gaat hij in op de passie die de ware dilettant kenmerkt. In kenmerkende prachtige zinnen schetst Brouwers het in de vergetelheid raken van Asselbergs-Van Duinkerken.

Oplage: 125 genummerde en gesigneerde exemplaren, met de hand gezet en gedrukt, en op de pers genummerd. Hiervan zijn 110 Arabisch genummerd. Philipp Janssen bond 15 Romeins genummerde exemplaren in halfleer.

Nr. 42.

- **Marnix Gijsen**

Onze zuster Alice / Marnix Gijsen. - [S.l. : s.n.], 1961. - 22 p. Cat.nr. 838051. (R.J.A. Goris) – schenking. Dit verhaal werd als verjaardagsgeschenk gedrukt voor René en Elsie.

Met de hand gezet.

Oplage: 12 exemplaren.

- **Paul Van Ostaijen**

Memorandum II / Paul Van Ostaijen ; edit. Armand Baele ; ets Renaar Bosschaert. - Deinze : Sinvaco, 1997. - [Z.p.] : ill. + losse bijlage. Cat.nr. 848144. (De Slegte) – 240 euro.

Tweetalige uitgave op initiatief van Lieve Decaluwé, General Manager van Sinvaco N.V. ter gelegenheid van nieuwjaar 1997. Armand Baele is verantwoordelijk voor de coördinatie en selectie van de gedichten. Realisatie is in handen van Henri Hemelsoet van De Zachte Klaarte.

Hij redigeerde eveneens de aantekeningen in het Engels over de schrijver Pul Van Ostaijen en de etser Renaar Bosschaert, die een mooi aquatintportret maakte van Van Ostaijen.

Oplage: 112 genummerde exemplaren, nrs. 1-100 en I-XII.

Nr. A.P.

- **Stijn Streuvels**

Zie: Opvallendste veilingaanwinsten.

- **Tom Lanoye**

Hanestaart / Tom Lanoye. - Amsterdam : Bert Bakker, 1990. - 60 p. - ISBN 90-351-0922-8. Cat.nr. 848356. (Fokas Holthuis) – 550 euro.

Oplage: 20 genummerde en door de auteur gesigioneerde luxe-exemplaren in verguld halfleer met platten van versierd papier, gebonden door Handboekbinderij De Pers (Antwerpen).

Nr. 17, “'voor Gerard van Winkelhoff”, en met tegenover het colofon het 21-regelig handgeschreven gedicht “*Vincent van Gogh*”, gemonogrammeerd en “i.o. van de Stichting Vincent van Gogh”. Dit gedicht werd, met enkele verschillen in interpunctie en twee minieme inhoudelijke verschillen, opgenomen als “*Vincent*” in *De meeste gedichten* (2005; cat.nrs. 688277 - 845708).

Kartonnen dozen / Tom Lanoye. - 5de dr. - Amsterdam : Prometheus, 1991. - 148 p. - ISBN-90-5333-022-4. Cat.nr. 848376. (Fokas Holthuis) – 100 euro.

Leuke gimmick, waarschijnlijk van Handboekbinderij De Pers waarvan een visitekaartje bij het colofon werd aangetroffen. Op het golfkartonnen omslag staat een stempel met “*emballage perdu / verloren verpakking*”, de datering “91” en het nummer “037” (van een onbekende oplage). Op de golfkartonnen cassette staan auteursnaam en titel in kader gestempeld, precies als op het omslag van de paperbackuitgave. De rug wordt gesierd door de handtekeningstempel van de auteur.

Nr. 037.

Kartonnen dozen / Tom Lanoye. - 10de druk. - Amsterdam, Prometheus, 1993. - 148 p. - ISBN 90-5333-213-8. Cat.nr. 848367. (Fokas Holthuis) – 60 euro.

Eénmalige luxe-editie in 1.500 genummerde en gesigioneerde exemplaren, gebonden in een op een archiefdoos geïnspireerde kartonnen band.

Nr. 000119.

Lanoye 60 : groepsportret met een briljetje / Tom Lanoye en Anni van Landeghem. - Amsterdam ; Antwerpen : Prometheus : Antiquariaat de Slegte, 2018. - 235 p. : ill. ISBN 978-90-446-3803-5. Cat.nr. 839621. (Antiquariaat De Slegte) – 165 euro.

Oplage: De eerste druk verscheen in een genummerde oplage van 1.500 exemplaren. Vierendertig daarvan verschenen in een verrijkte bibliofiele uitvoering: ze werden door de auteur gesigioneerd en voorzien van diverse flyers, knipsels en authentieke foto's uit zijn archief.

Nr. 25.

Een slagerszoon met een briljetje / Tom Lanoye. - [Antwerpen] : Nemesis (1984). - 28 p. Cat.nr. 848362. (Fokas Holthuis) – 220 euro.

Een slagerszoon met een briljetje werd op verzoek van *Vrij Nederland* geschreven in augustus 1984 en verscheen verkort in dit weekblad op 6 oktober 1984, in de reeks *De dag dat ik geboren ben*. Deze eerste afzonderlijke en volledige druk verscheen op 1 november 1984 ter gelegenheid van de 25e verjaardag van Boris Rousseeuw en Rudy Vanschoonbeek.

Oplage: 120 genummerde en gesigioneerde exemplaren, bestemd voor de vrienden van de jarigen en de auteur. De eerste 10 exemplaren werden door De Pers (Antwerpen) ingebonden in blauw oasisleer.

Nr. 70, met handgeschreven opdracht: “*Voor dhr. R. De Smedt, / Boris Rousseeuw*”.

Een slagerszoon met een briljetje / Tom Lanoye. - [Amsterdam], Bert Bakker, 1985. - 151 p. - ISBN 90-351-0235-5. Cat.nr. 848358. (Fokas Holthuis) – 550 euro.

Linnen met verguld lederen titeletiket, oorspronkelijk omslag meegebonden.

Oplage: 25 genummerde en gesigioneerde luxe-exemplaren, gebonden door Handboekbinderij De Pers, en met boven de nummering een rood stempel van het briljetje dat ook het omslag siert.

Nr. 24.

Sur-place ter plaetse / Tom Lanoye en Herman Brusselmans ; litho Gert Dooreman. - [S.l. : s.a.], 1988. Cat.nr. 848550. (Fokas Holthuis) – 750 euro.

Deze rijmprent bevat het enkele jaren eerder in eigen beheer in boekvorm verschenen gedicht “Gent-Wevelgem” van Tom Lanoye (cat.nr. 729727), broederlijk geflankeerd door Brusselmans' reactie “Luik-Bastenaken-Luik”. De litho van Dooreman verbeeldt een eenzame wielrenner op de kasseien.

Planodruk.

Oplage: 24 genummerde en gesigioneerde exemplaren.

Nr. 17.

Vroeger was ik beter / Tom Lanoye. - Amsterdam : Bert Bakker, 1989. - 204 p. - ISBN 90-351-0726-8. Cat.nr. 848355. (Fokas Holthuis) – 500 euro.

Halflinnen met platten van stijfselpapier en verguld lederen rugschildje, onafgsneden en niet opengesneden.

Oplage: 15 Romeins genummerde en gesigioneerde luxe-exemplaren, gebonden door handboekbinderij De Pers (Antwerpen).

Nr. VIII.

Wie is bang / Tom Lanoye ; foto's Lex de Meester. - Amsterdam ; Antwerpen : Prometheus : Antiquariaat De Slegte, 2019. - 127 p. Cat.nr. 848142. (Antiquariaat De Slegte) – 300 euro.

Concept en uitvoering van deze luxe-versie zijn van Pau Groenendijk (MooieBoeken). De zwart leren band is uitgevoerd vol kreukels. Onderhuids lopen draden die het boekblok gesloten houden. De snede is verdeeld in zwarte blokken. Titel loopt over achterplat, rug en voorplat heen en is in metallic-folie gedrukt. De boeken zijn verrijkt met foto's van de toneelvoorstelling door fotograaf Lex de Meester.

Nota van de boekbinder: “Heel leren band van heel erg gekreukt leer waar de titel gemaltraiteerd op staat, symbolisch voor het gehavende verhouding van de twee hoofdrolspelers. Geblokte snede zwart wit verwijst naar de tegenstellingen. Een dicht gesnoerd boekblok, met zwart witte draden waarvan je niet kan zien waar ze vandaan komen en waar ze heen gaan alludeert op de onverwachte wendingen en beklemden emoties. Het boek is opgeborgen in een papieren cassette met roze bont als voering als verwijzing naar een boudoir uit de zestiger jaren (link met het oorspronkelijke boek), maar ook om de vermoeide, kwetsbare personages in dit stuk wat aibaarheid mee te geven. Het staat de bibliotheek vrij de snoeren rond de sneden al dan niet open te knippen, maar enkel zo zal hij het boek kunnen lezen en van de 3 prachtige ingewerkte foto's van Lex de Meester kunnen genieten. Ook dat is niet zonder betekenis.”

Oplage: 12 genummerde en gesigioneerde exemplaren, en 4 geletterde exemplaren Hors Serie. Met de hand gebonden en in een schuifdoos gevat.

Nr. 12.

- **Willem Elsschot**

Het huwelijk / Willem Elsschot. - Deventer : Werelddrukkerij, 1983. - [Z.p.] Cat.nr. 846753.
(Antiquariaat Fokas Holthuis) – schenking.
Vouwblad, vervaardigd ten behoeve van de Akademie voor Nuttige en Utilitaire Studie.
Oplage: 50 genummerde exemplaren, nrs. 1-50.
Nr. h.c.

- **Zegwerk**

Dolphynarium / Lucas Hüsken. - [Gent] : Zegwerk, 2019. - 26 p. Cat.nr. 841607. (Zegwerk) – 25 euro.
Bevat zeven gedichten, geschreven als eerbetoon aan jazzmusicus Eric Dolphy. Elk gedicht is vernoemd naar een door Dolphy geschreven stuk.
Vormgeving: Danny Dobbelaere. Kaftontwerp: Heike Dobbelaere.
Oplage: 36 genummerde en gesigeneerde exemplaren, nrs. 1-30 en nrs. a-f.
Nr. 4.

- **De Zwarte Panter**

Belle chair = Heerlijk lijf / Emile Verhaeren ; vert. Patrick Lateur ; ill. Michael Bastow. - 63 p. : ill. - ISBN 9789082533521- 9789492339881. Cat.nr. 844696. (De Zwarte Panter) – 250 euro.
Uitgave op initiatief van het Emile Verhaerenmuseum en Uitgeverij P in een oplage van 425 exemplaren.

Er verscheen tevens een bibliotheek editie uitgegeven door De Vrienden van De Zwarte Panter, met een originele aquarel van Michael Bastow en een door Patrick Lateur handgeschreven vertaald gedicht.

Oplage: 25 genummerde en gesigeneerde exemplaren, nrs. 1-15 en nrs. I-X.
Nr. 2.

Fred Bervoets, 2015-2019 / tekst Paul Huvenne ; voorwoord Ernest Van Buynder. - [S.l.] : Hannibal ; De Vrienden van De Zwarte Panter, 2019. - 143 p. : ill. - ISBN 978-94-92677-90-7. Cat.nr. 841850. (De Zwarte Panter) – 500 euro.

Uitgave naar aanleiding van de tentoonstelling "*Fred Bervoets*" in galerie De Zwarte Panter (Antwerpen), 27 januari – 28 april 2019. Er verscheen tevens een bibliotheek editie in een cassette met twee bijgekleurde etsen van Fred Bervoets. Vormgeving: Dooreman; uitvoering: Handboekbinderij Jansen (Edegem).

Oplage: 50 genummerde en gesigeneerde exemplaren, nrs. 1-26 en nrs. I-XIV voor de medewerkers.
Nr. 24.

- **Ander drukwerk**

Bruges-la-Morte : photo-roman / Xavier Tricot. - [Oostende] : Xavier Tricot, 2019. - [Z.p.] : ill. - ISBN 978-94-90732-17-2. Cat.nr. 814173. (X. Tricot) – 35 euro.

Oplage: genummerde exemplaren: nrs. 1-50 en I-X, naast enkele exemplaren X.T.
Nr. VIII.

Cahier n° 2 / gedicht Roger de Neef ; ill. Guy Leclercq ; foto's Luc Van Muylem. - Bruxelles : Galerie Fred Lanzenberg, 2017. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 844042. (Guy Leclercq) – gratis.
Uitgave n.a.v. de tentoonstelling “Peintures” in de galerie Fred Lanzenberg, 4/ mei – 22 juni 2019.
Oplage: 100 genummerde en gesignde exemplaren, met ingekleefde foto's.
Nr. 7.

La chanson de la rue Saint-Paul / Max Elskamp. - Anvers : J.-E. Buschmann, 1922. - 89 p. Cat.nr. 841458. (Van de Wiele) – gratis.
Met opdracht: “à vous Georges Marlow, le poète / que j'admire, en très affectueux / hommage, / Max Elskamp”.
Met ex libris Carlo De Poortere.

Die Citadelle von Antwerpen : eine treue Darstellung der merkwürdigsten und interessantesten Begebenheiten ... nach den besten Quellen bearbeitet, nebst einem Rückblick auf die belgische Revolution und ihre nächsten Folgen. - Offenbach am Main : BredescheBuchdruckerei, 1833. - 35 p. : ill. + kaart. Cat.nr. 844497. (Antiquariaat Tonen) – 350 euro.
Bevat ex libris J. Slootmans.

Comment Tiel l'Espiegle vola le Roi et en fut remercié par lui = Hoe Tijn Uilenspiegel den Koning bestal en ervoor door hem bedankt werd. - Turnhout : Naamloze Vennootschap Brepols, [ca. 1900]. - (Prentjesdruk Brepols & Dierckx ; vol. 254). Cat.nr. 829298. (Antiquariaat Secundus) – 50 euro.
Tweetalige centsprent, Frans en Nederlands.
Zie: *Kinderprenten van Brepols* (1996), p. 216.

Esquisse d'un hymne à Marthe Beauvoisin / Paul Nougé. - Bruxelles : Les Lèvres Nues, 1970. - 42 p. Cat.nr. 843401. (Antiquariaat De Slegte) – 145 euro.
Oplage: 150 genummerde exemplaren, waaronder nrs. un-vingt.
Nr. cinq.

Les Frères de la bonne trogne / Charles De Coster ; ill. Annette Krane. - Bruxelles : Aux Editions Saturne, 1951. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 841206. (Antiquariaat De Slegte) – 450 euro.
Oplage: 2 genummerde exemplaren.
Nr. 2, met toegevoegd 4 originele tekeningen met de hand ingekleurd, varianten van 4 van de 5 tekeningen opgenomen in de tekst..

De genese van de lyriek / Adriaan De Roover -. Antwerpen, [Tienjaarlijks Tijdschrift, s.a.]. [Z.p.] : ill. Cat.nr. 840758. (De Slegte) – 375 euro.
Gedichtenbundel met grafische interpretatie, oorspronkelijk toegezegd als onderdeel van het derde nummer van het *Tienjaarlijks tijdschrift* van Eddy Ausloos, maar uiteindelijk teruggetrokken door de auteur. Later verscheen een versie met 13 gedichten – maar zonder deze illustraties – bij Demian (cat.nr. 650279), waarna Ausloos alsnog deze afzonderlijke uitgave maakte op 5 exemplaren voor de betrokkenen, zijnde Adriaan De Roover, Dirk Claes, Piet Tommissen, Bobb Bern en Eddy Ausloos. Losbladig in kartonnen mapje. 10 gedichten met kleurenillustraties door Adriaan De Roover. Omslag : collage/aquarel door Eddy Ausloos.
Oplage: 5 Romeins genummerde exemplaren, op naam gedrukt.
Nr. II, voor Dirk Claus.

Het is zo vandaag als altijd : voor Gerrit Kouwenaar / samenst. Wiel Kusters en Hans Tentije. - Banholt : In de Bonnefant, 1983. - 51 p. : ill. Cat.nr. 840441. (Antiquariaat Fokas Holthuis) – 175 euro. Liber amicorum ter gelegenheid van Kouwenaars 60ste verjaardag, met bijdragen van H.C. ten Berge, J. Bernlef, Rein Bloem, Remco Campert, Hugo Claus, Constant (tekening), Gérard van den Eerenbeemt, Jan G. Elburg, Hans Faverey, David Kouwenaar (ets), Wiel Kusters, Jan Kuijper, Lucebert, Kees Nieuwenhuijzen, Cees Nooteboom, Peter Nijmeijer, Bert Schierbeek, K. Schippers, Jan Sierhuis, Pierre van Soest (handgekleurde tekening), Aat Verhoog en Lela Zečković. Dit exemplaar is, onder hun resp. bijdragen, gesigneerd door H.C. ten Berge, Henk Bernlef, Remco Campert, Cees Nooteboom en Hans Tentije. Oplage: 75 genummerde exemplaren, met de hand gezet en gedrukt. Verguld bordeauxrood linnen (Binderij Phoenix), met een vergulde snor op het voorplat naar een ontwerp van Kees Nieuwenhuijzen. Nr. 12, met prospectus.

Hij geloofde / Jan Fabre ; tekst Willy Van den Bussche ; muziekpartituur Luc Brewaeys. - Waarmaarde : Luc Demeester en Emiel Hoorne, 2007. - [Z.p.] : ill. + cd. Cat.nr. 841675. (Zwart Huis) – 1.750 euro. Losbladige uitgave, in groen foedraal. De 10 kunstwerken van Jan Fabre werden in offset gedrukt en zijn met de hand bijgewerkt. Oplage: 50 genummerde en gesigneerde exemplaren. Nr. 18.

Huit chansons reverdies, dont quatre pleurent et quatre rient, suivies de notes sur Max Elskamp / Max Elskamp ; nawoord Albert Mockel. - Bruxelles : Éditions du Cercle d'Art, 1942. - 63 p. Cat.nr. 841457. (Van de Wiele) – gratis. Oplage: 250 genummerde exemplaren, nrs. A-O en nrs. 1-230. Nr. 47.

Je voudrais bien être / Benoît [Van Innis]. - Knokke : Zwart Huis, 2002. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 841661. (Emiel Hoorne) – 1.815 euro. Map met 6 zeefdrukken, uitgegeven n.a.v. zijn tentoonstelling in het Zwart Huis oktober 2002. Oplage: 75 exemplaren, 1-75, en 10 exemplaren H/S, I-X. Nr. 70.

Kouwe kleren : gedichten, 2008-2019 / Jan Vanriet ; afsluitend gesprek Johan Reyniers. - Gent : Poëziecentrum, 2019. - 285 p. : ill. - ISBN 978-90-5655-147-6. Cat.nr. 842924. (Poëziecentrum) – 150 euro. Bevat het drieluik *“Stormlicht”*, *“Leegstand”*, *“Moederland”*, en een slotdeel met recente poëzie. Er verscheen een aparte editie. Oplage: 20 genummerde en gesigneerde exemplaren, en voorzien van een met aquarel ingekleurde prent. Nr. 12.

Mijne tranen baren bloemen : zes grafische werken bij gedichten “omtrent liefde en dood” van Albrecht Rodenbach / Tekst Jan D'Haese ; voorwoord Marc Haspeslagh ; etsen Rik De Keyzer, Godfried Vervisch en Geert Vanallemeersch. - Roeselaere : Rotary Mercurius, 1996. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 840463. (Antiquariaat Erik Tonen) – 125 euro.

Uitgave naar aanleiding van het Rodenbachjaar. Bevat 2 etsen van Rik De Keyzer, 2 etsen van Geert Vanallemeersch en 2 lino's met de hand gekleurd van Godfried Vervisch. De prenten werden op de handpers gedrukt. Het geheel kwam tot stand in het grafisch atelier van Rik De Keyzer. Calligrafie: Frank Missant.

Oplage: 200 genummerde en gesigioneerde exemplaren, nrs. 1-170 en luxe-nrs. I-XXX.

Nr. 132.

De nomade / curatoren tekst Joost Zwagerman en Luc Van Peteghem ; curatoren beeld Pieter Bijwaard en Harald Vlugt. - Bussum : Book Editions, 2000. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 846108. (Demian) – 600 euro.

Bevat bijdragen van Dirk van Weelden, Isabelle Eberhardt Verraden, Adriaan van Dis, Joost Zwagerman, Elma van Haren, Jan Brokken, P.F. Thomesé, Benno Barnard, Erik Menkveld, Paul Claes, Mustafa Stitou, Gerrit Komrij, Hafid Bouazza, Cees Nooteboom, en Pieter Boskma.

Oplage: 140 genummerde en gesigioneerde exemplaren, nrs. 1-100 en nrs. I-XL. Daarnaast werden van de prenten en teksten 10 exemplaren gedrukt als “épreuve d'artiste”.

Nr. XXI.

Le poème de Bickeltchen ou le combat de l'ange créateur et de l'ange exterminateur / Saint-Rémy. - Paris ; Anvers : Albertini : Soethoudt, 1975. - 77 p. : ill. Cat.nr. 842088. (Demian) – 750 euro.

Oplage: 100 genummerde en gesigioneerde exemplaren, met een aquarel en tekeningen van de auteur (Remy de Muynck).

Nr. 9, “*exemplaire de monsieur Frans de Doncker*”, door Saint-Rémy in het colofon genoteerd.

Ingebonden exemplaar, met foedraal.

Bijgevoegd: een handgeschreven tekst van Henri-Floris Jaspers:

“De geschiedenis van PEP reconstrueren is geen sinecure.

Freddy de Vree was de grijze eminentie. Via hem onderhield Robert het contact met Claus: dat was zijn ‘chasse gardée’. Robert was thuis in de plastische kunsten, minder in de literatuur. De naamsbekendheid was voor hem een waarde-meter, maar hij was bereid zich te laten overtuigen grote risico's te nemen door Michel Bartosik, Georges Adé of De Neef uit te geven.

In 1975 hing de publicatie van ‘Le poème de Bickeltchen’ in de lucht. Saint-Rémy ontwierp zelfs een foldertje. Meer herinner ik me niet van dit project dat/ uiteindelijk niet verwezenlijkt werd. Ik vermoed dat er zoiets als ‘incompatibilité d'humeur’ meespeelde. Robert vond wellicht Rémy al te précieux, en de subtiele Saint-Rémy zal zich wel gestoord hebben aan het soms al te directe optreden van Robert, die er nooit voor terugdeinsde definitieve oordelen te vellen.”

Red-black : suite van vijf zeefdrukken met één gemaroufleerd coverexemplaar / Luc Hoenraet. - Waarmaarde-Avelgem : Emiel Hoorne, 2001. Cat.nr. 841913. (Emiel Hoorne) – 650 euro.

Losbladige uitgave, in bruin foedraal. Zeefdrukken door Luc Hoenraet zelf gedrukt.

Oplage: 25 genummerde exemplaren.

Nr. 19.

Ruisend gruis : een fragment / Willem Frederik Hermans ; handgekleurde tekeningen Sylvia Kristel. - Amsterdam : Thomas Rap, 1994. - [Z.p.] : ill. - ISBN 90-6005-413-X. Cat.nr. 841989. (Fokas Holthuis) – 1.650 euro.

Dit verhaal van Willem Frederik Hermans is vervat in een even speelse als vindingrijke doos, waardoor het een zelfstandig kunstwerk is geworden, een kunstenaarsboek dat in eendrachtige samenwerking tot stand is gekomen tussen Hermans, Freddy de Vree en Sylvia Kristel.

Jeroen Brouwers schreef erover: *'Houdt men de cassette rechtop en schudt men haar behoedzaam heen en weer, dan vormt het gruis achter het raampje een tot net boven de tweede traprede reikende laag. Onder de trap: de handgeschreven naam van de uitgever. Th. Rap, spreek uit: "Trap".'*

In opdracht van Thomas Rap BV bij Carto te Brussel door Liliane Van Hoeymissen gezet en door Wijnand Platzier gedrukt op een Heidelbergse pers. De vier tekeningen van Sylvia Kristel, gereproduceerd door Color Copy (Antwerpen), zijn door de kunstenaar met de hand bijgekleurd en gemonogrammeerd.

Losbladig in omslag, met linnen portfolio in een inventieve cassette, waarin een driedimensionaal tafereeltje is verwerkt: een trapje in beweeglijk zand achter een perspex kijkglas, met op de achtergrond een ruig behangetje waarin een boorgat zichtbaar is. Grafische verzorging en bandontwerp: Freddy de Vree. De doos werd uitgevoerd door boekbinderij Jansen (Edegem). Oplage: 65 genummerde en gesigioneerde exemplaren, nrs. 1-50 en nrs. I-XV, gemerkt H.C., voor uitgever en auteurs.

Nr. IV, volgens antiquariaat Fokas Holthuis waarschijnlijk het exemplaar van Freddy de Vree.

Twaalf barbaarse plastic sonnetten / Julien Weverbergh. - Teralfene : Weverbergh, [1964]. - [Z.p.] : ill. + 1 losse bijlage. Cat.nr. 842081. (Demian) – 1.200 euro.

Losbladig map met 17 originele geplasticificeerde collages (beeld en tekst) en een achttiende als omslag. De eerste twaalf collages zijn getiteld en gesigioneerd op de achterzijde. De vijf extra collages bleven onbeschreven en werden waarschijnlijk afgekeurd. De elfde collage werd in 1966 afgebeeld op de achterzijde van het tijdschrift *Komma*, jg. 2, nr. 2.

Bijgevoegd: proefdruk *Barbaarse sonnetten 11*, voor *Komma*.

Tyl Uilenspiegel = Uilenspiegel. - Turnhout : Brepols & Dierckx Zoon, [ca. 1900]. - (Prentjesdruk Brepols & Dierckx ; vol. 7). Cat.nr. 829296. (Antiquariaat Secundus) – 75 euro.
Centsprent.

Zie: *Tijl Uilenspiegel Wereldburger* (1968), nr. 339; *Kinderprenten van Brepols* (1996), p. 214, nr. 7.

Urs : waking up the bear / Bart Van Dijck ; vert. Rebecca Jane Arthur. - [S.l.] : Frans Masereel Centre, 2017. - [Z.p.] : ill. - ISBN 978-90-823538-7-7. Cat.nr. 829413. (Frans Masereel Centrum) – 33 euro.

Gerisoprinte uitgave n.a.v. van de gelijknamige solotentoonstelling in Le Clignoteur (Brussel), 18 februari - 19 maart 2017, geïnspireerd door de natuur die het einde van de winter aankondigt. Het is een verslag door Bart Van Dijck van een trip naar het Roemeense Bacau, waar een wintertraditie bestaat van "dansende beren". De illustraties werden gemaakt door bedelaars.

Oplage: 50 genummerde en gesigioneerde exemplaren.

Nr. 17.

Velké tajemství / Maeterlinck, Maurice. - Praha : Symposion, 1922. - 164 p. Cat.nr. 840435. (Fokas Holthuis) – 125 euro.

Oorspronkelijke titel: *Le grand secret*.

Boekband ontworpen door Josef Čapek: heelleer met rijke versiering in blinddruk.

Verhalen van de zandloper / Guy Commerman. - Bergen op Zoom : Kleinood & Grootzeer, 2019. - 58 p. - ISBN-13 978-90-76644-93-6. Cat.nr. 842874. (Kleinood & Grootzeer) – 15,30 euro.

Vormgegeven en met de hand gemaakt door Gerrit Westerveld.

Oplage: 100 genummerde en gesignde exemplaren.

Nr. 53.

Voetnoten : een ode : essay / Pieter Jan Verstraete. - Kortrijk : Pieter Jan Verstraete, 2019. - 62 p. : ill. - ISBN 978-90-79497-08-9. Cat.nr. 842370. (Pieter Jan Verstraete) – 17 euro.

Uitgave ter gelegenheid van de pensionering van de auteur op 1 mei 2019.

Oplage: 150 exemplaren, nrs. I-XXX, nrs. 31-130 handgenummerd, en 20 exemplaren HC.

Nr. XVI.

Vlaamse dichters van vandaag / Albe, Pieter G. Buckinx, Gaston Burssens, Bert Decorte, Maurice Gilliams, Karel Jonckheere, Richard Minne, Hugo Claus, Jos De Haes, Hubert Van Herreweghe, Anton van Wilderode, Paul Snoek, Jan Van Nijlen ; samenst. en voordracht Johan Van der Brachte ; muziek Frits Celis. - [S.l.] : Nationale Diskoteek van België, [ca. 1963]. - 1 grammofoonplaat. - NDB 25001. Cat.nr. 848351. (Fokas Holthuis) – 35 euro.

Život všekazů / Maeterlinck, Maurice ; vert. K.E. Rašinová. - Praha : Nakladatel F. Topič, 1929. - 115 p. Cat.nr. 840433. (Antiquariaat Fokas Holthuis) – 200 euro.

Oorspronkelijke titel: *La vie des termites*.

Oplage: 100 genummerde exemplaren; waarvan 44 gesignde exemplaren.

Nr. 8, gesignd.

Zeven gedichten voor een gestorvene = Sept poèmes pour une morte / Marguerite Yourcenar ; vert. J.C. Ebbinge Wubben. - Baarn : Anethusa Pers Herber Blokland, 1987. - [Z.p.]. Cat.nr. 844687. (Antiquariaat Fokas Holthuis) – 150 euro.

Halfleren band met gemarmerde platten en vergulde rugbelettering; in verguld foedraal (Atelier De Distelkamp – Geert van Daal). Met foedraal.

Oplage: 110 genummerde exemplaren.

Nr. 11.

Zittende Venus in 5 variaties : reeks van vijf kleurhoutsneden / Yvan Theys. - Waarmaarde : Luc Demeester en Emiel Hoorne, 2004. - [Z.p.] : ill. Cat.nr. 841914. (Emiel Hoorne) – 750 euro.

Losbladige uitgave, in blauw foedraal. Bevat 5 kleurhoutsneden, het laatste wat hij gemaakt heeft: kort daarna is hij aan een slepende ziekte overleden.

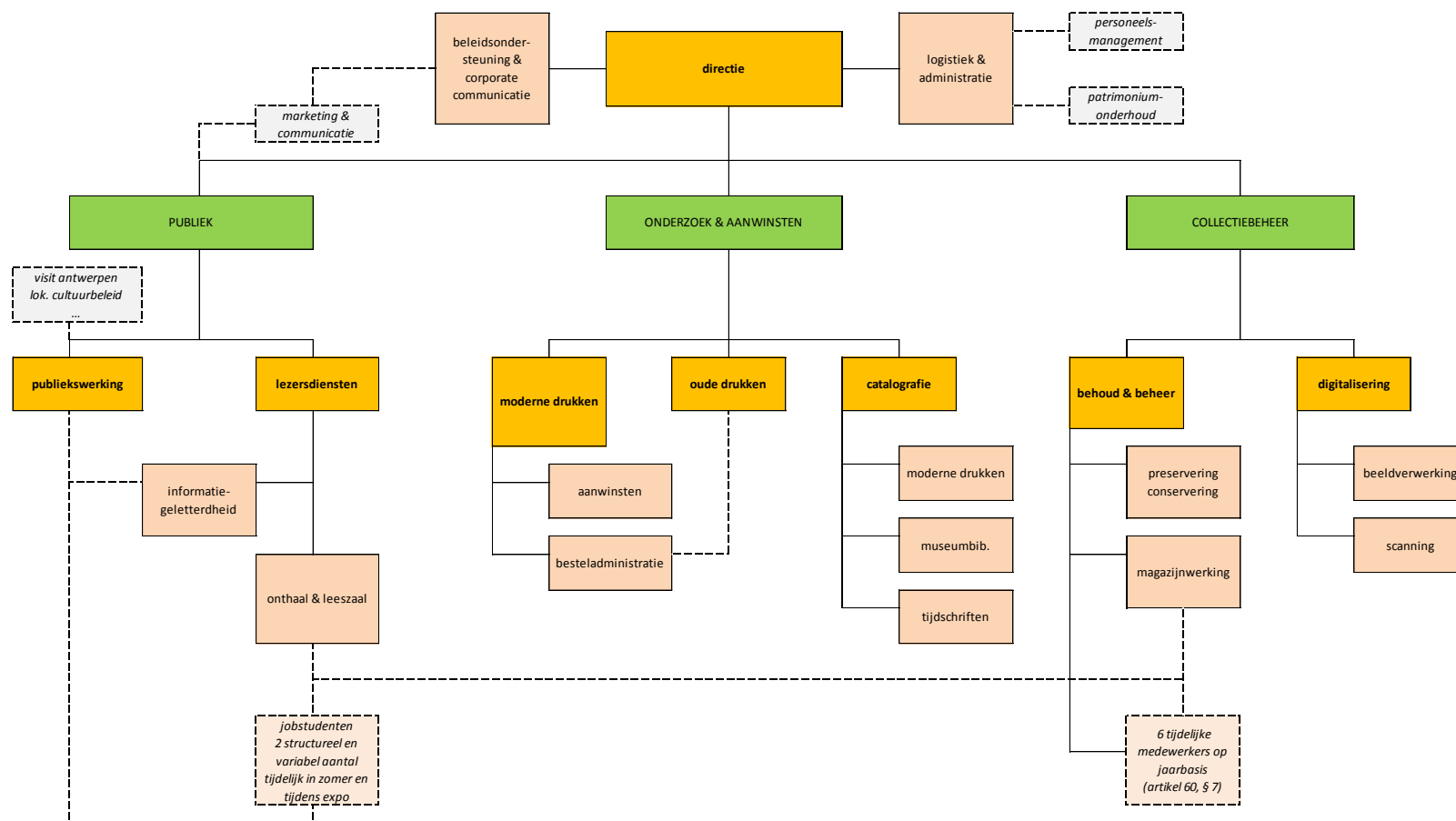
De houtsneden werden gedrukt door Rudolf Broulim.

Oplage: 25 genummerde exemplaren.

Nr. 24.

Bijlage 2: personeel

Organigram

Medewerkers

- Directie

An Renard (1 VTE)

- Beleidsondersteuning & corporate communicatie

Sam Capiou (1 VTE)

- Logistiek en administratie

Koen Peeters (1 VTE)

Yamina Taamarti (0,68 VTE)

Handan Narin (0,5 VTE)

- Publiekswerking

Leni Albertyn (1 VTE)

- Lezersdiensten

Peter Rogiest (1 VTE)

Thomas Martin (0,33 VTE)

Hulya Demirkiran (0,8 VTE)

Jean-Pierre Nduwumwami (1 VTE)

Marleen Decorte (0,5 VTE)

Handan Narin (0,5 VTE)

Hilde Laenen (0,8 VTE)

Leen Brasseur (0,8 VTE)

Veerle Luyckx (0,8 VTE)

- Moderne drukken

Linde De Potter (0,5 VTE)

Dirk Van Duyse (1 VTE)

Ann Van Peer (0,8 VTE)

Wim Bouw (1 VTE)

- Oude drukken

Steven Van Impe (0,8 VTE)

Marie-Charlotte Le Bailly (0,92 VTE)

- Catalografie

Mieke Lietaer (0,83 VTE)
Herman Potters (0,8 VTE)
Nick Meeusen (1 VTE)
Björn Vanmaele (0,58 VTE)
Amanda Wens (0,33 VTE)
Marcel van den Heuvel (1 VTE)

- Behoud & beheer

Alexandra Noël (1 VTE)
Inga Malatsidze (0,8 VTE)
Chantal De Roovere (0,21 VTE)
Svetlana Panjsheer (0,8 VTE)
Theodosios Benevitis (1 VTE)
Adnan Alhasan (1 VTE)
Tatyana Galtseva (0,8 VTE)
Moussa Koita (1 VTE)
Liesbet Wante (0,13 VTE)

- Digitalisering

Natasja Schouterden (1 VTE)
Bram Fierens (0,58 VTE)
Steven Staussens (0,58 VTE)
Peter Baetes (0,8 VTE)

Colofon

Verantwoordelijke uitgever: An Renard

D/2020/0306/62

Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience
Hendrik Conscienceplein 4, 2000 Antwerpen
tel. 03 338 87 10

www.consciencebibliotheek.be

consciencebibliotheek@antwerpen.be

Antwerpen 2019